

Lunds universitet

Historiska institutionen

ÄHID04

Examinator Yvonne Maria Werner

Handledare Helén Persson

13 Januari 2021, kl 10.15

Berättelserna om den stora barnförflyttningen

En narrativ analys av de finska krigsbarnens plats i den svenska
historiekulturen

Innehållsförteckning

Inledning	1
Syfte och frågeställning.....	2
Källmaterial och avgränsningar	3
Teoretiska ramverk.....	4
<i>Historiekultur och historiemedvetande</i>	4
<i>Den historiska berättelsen</i>	6
Metod	7
Forskningslägen	8
<i>Forskning om finska krigsbarn</i>	8
<i>Film som historieförmedlare</i>	9
Historisk Bakgrund	12
<i>Vinterkriget och fortsättningskriget</i>	12
<i>Den stora barnförflyttningen och barnhjälp</i>	13
<i>Krigsbarnens omhändertagande i Sverige</i>	14
Berättelserna om de finska krigsbarnen	16
Disposition	16
Den bästa av mödrar – en filmanalys	16
<i>Berättelsen om krigets fasor</i>	17
<i>Berättelsen om att höra hemma</i>	18
<i>Berättelsen om moderskap</i>	20
<i>Ett exemplariskt narrativ – ”Det får inte hända igen”</i>	22
Berättelser ur dagstidningar	23
<i>Samma berättelser i annan form</i>	24
<i>Filmregissörens berättelser</i>	25
<i>Två genetiska berättelser</i>	27
När barnförflyttningen pågick – en jämförande analys.....	30
<i>Berättelsen om Sveriges hjälpsamhet och ansvar</i>	30
<i>Vi vill ha barn!</i>	33
<i>Ett traditionellt narrativ – ”Samhörighetstanken”</i>	34
Resultat och diskussion	36
Käll- och litteraturförteckning	41
Källor.....	41
Litteratur.....	42

Inledning

”Finlands sak är vår” var slagord som ekade i den svenska opinionen när Sovjetunionen år 1939 anföll Finland. Det var tusentals svenskar som anmälde sig frivilliga till att strida för Finland i det så kallade vinterkriget. Miljoner kronor, donerad mat och kläder samt krigsmateriel skänktes till Finland genom vad som kom att kallas Centrala Finlandshjälpen. Ett av de mest omfattande och särskilda sätt som Sverige hjälpte Finland under vinterkriget och det efterföljande fortsättningskriget var att organisera evakueringen och omhändertagandet av över 70 000 finska flyktingbarn. Denna barnförflyttning anses vara världshistoriens största. Alla dessa barn hamnade i olika fosterfamiljer, på barnhem eller hos släktingar i Sverige. Deras liv kom att förändras för alltid, inte minst för de tusentals individer som stannade kvar i Sverige utan att någonsin permanent återvända till Finland.

De första barnevakueringarna tog plats för över 80 år sedan och de involverade krigsbarnen är nu alla gamla eller redan avlidna. Mina egna farföräldrar var två av dessa krigsbarn som nu är gamla eller, som min farfar, ej längre är vid livet. I olika samtal med min farmor genom åren har frågor kommit upp som jag anser tydliggör ämnets relevans inom vetenskaplig forskning; Vad händer med deras historia när de inte finns kvar längre? Kommer den att förmedlas vidare eller kommer den till stor del att begravas? Genom vilka berättelser lever deras minne kvar? Med dessa frågor som inspiration kommer denna uppsats att undersöka hur historien om de finska krigsbarnen förmedlas och förvaltas i det svenska samhället idag.

Min ingång för att undersöka detta forskningsfält är att utgå från ett historiekulturellt perspektiv. Historiekultur innebär den historia som värderas och förmedlas inom ramen för en viss kulturell kontext. I Sverige uppmärksammas till exempel en annan historia än utomlands och när de gäller de finska krigsbarnens historia så har den naturligtvis en mer framträdande plats i svensk och finsk historiekultur än den har i andra länder. Historiekulturen går att undersöka på många sätt, men i denna uppsats har jag valt att använda mig av begreppet historiskt narrativ, även kallat historisk berättelse. Vi människor minns genom berättelser. Oavsett om vi berättar om gårdagens händelser eller händelser vi inte personligen har upplevt så använder vi oss av berättelser för att orientera oss gentemot det förflutna. De berättelser som uppmärksammas, förmedlas och sprids i vårt samhälle blir till följd därav ett av de mest synliga uttrycken för vår historiekultur.

Gällande de finska krigsbarnen är berättelser snart den enda koppling vi har till den delen av Sveriges historia. Hittills har dessa berättelser primärt förmedlats muntligt, ofta bara inom

familjen och många kommer vi därför aldrig att få ta del av. Frågan blir därför i vilken utsträckning dessa berättelser når ut till samhället. Har man inte som jag farföräldrar som kan berätta dessa berättelser kan populärkulturen istället bli en viktig historiekulturell arena för att dessa berättelser ska nå ut till samhället. Av den anledning kommer följande uppsats ur ett historiekulturellt perspektiv att huvudsakligen undersöka filmen *Den bästa av mödrar*, som är ett framstående exempel på en populärkulturell produkt som skildrar finska krigsbarn.

Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur de finska krigsbarnens historia lever kvar i den svenska historiekulturen cirka 80 år efter händelserna ägt rum. För att uppnå detta syfte har jag, som ovan nämnt, valt att företrädevis använda mig av historiskt narrativ som teoretiskt ramverk för kommande analys. Analysen kommer att utgå från filmen *Den bästa av mödrar* från 2005, i och med att denna film till denna dag är den enda spelfilmen som gestaltar finska krigsbarn och deras livsöden. Jag kommer även att analysera ett antal artiklar som är skrivna i anknytning till filmen i syfte att kunna redogöra för ett bredare historiekulturellt sammanhang. Ett ytterligare syfte med uppsatsen är att undersöka om de berättelser som skildras i filmen och de associerade artiklarna är berättelser som har haft utrymme i den svenska historiekulturen under en längre tid eller om de är berättelser med en nyare härkomst. Denna del av undersökningen kommer att ske genom jämförelser med äldre artiklar från åren 1939–1944 när barnförflyttningen var pågående, för att se om berättelserna och sättet att tala om förflyttningen har ändrats genom åren.

Frågeställningen har jag delat upp i tre punkter som även innehåller ett antal underfrågor:

- Vilken eller vilka historiska narrativ om finska krigsbarn går att urskilja i filmen *Den bästa av mödrar* och vad kan detta säga angående svensk historiekultur?
- Vilka narrativ presenteras i de tidningsartiklar som är skrivna i samband med filmen? Är det samma typ av berättelse som förmedlas både i artiklarna och filmen, eller förmedlar artiklarna andra historiska narrativ?
- Vilka skillnader och likheter finns det mellan de samtida tidningsartiklarna och de skrivna i samband med filmen *De bästa av mödrar*? Vilka historiska narrativ går att urskilja i dessa äldre artiklar? Kan man se en förändring av det historiska narrativet kring de finska krigsbarnen mellan då och nu?

Källmaterial och avgränsningar

Källmaterialet för denna uppsats består av filmen *Den bästa av mödrar* från 2005, ett antal artiklar från samma år som på ett eller annat sätt är relaterade till filmen, samt ett antal äldre artiklar från 1939 - 1945 som berör det samtida reportaget kring de finska krigsbarnens förflyttning och omhändertagande i Sverige. Jag har valt att inrikta mig primärt på den svenska kontexten och den svenska historiekulturen på grund av att jag inte talar finska och därför inte med enkelhet kan utföra en undersökning av den finska historiekulturen. Det är däremot värt att nämna att *Den bästa av mödrar* är en finsk-svensk produktion och att filmen kan ha påverkat den finska historiekulturen är därför minst lika tänkbart.

Vid förarbetet för denna uppsats övervägde jag att analysera ett flertal populärkulturella produkter som behandlar finska krigsbarn, så som skönlitterära böcker, memoarer och inspelade dokumentärer. Ett sådant exempel på en bok som övervägdes är boken *Sörjen som blev* av Anna Takanen. Till slut valdes *Den bästa av mödrar* som det primära källmaterialet då jag var sedan tidigare bekant med filmen och bedömde att den utmärker sig genom att vara den enda spelfilm som hittills har spelats in om finska krigsbarn. Som enda film bedömer jag också att den sannolikt har ett betydande inflytande på den svenska historiekulturen. Filmen är inom en svensk kontext välkänd och har flera framstående skådespelare i rollistan, så som Michael Nyqvist och Maria Lundqvist. Den har också vunnit ett flertal priser både i Sverige såväl som internationellt, vilket bland annat inkluderar en Guldbagge för bästa kvinnliga huvudroll och en Satellite Award för bästa utländska film.¹ Dessa priser och uppmärksammade skådespelare kan med stor sannolikhet locka en större publik till att se filmen, och den kan av den anledningen få ett större historiekulturellt genomslag.

Trots att filmen på egen hand kan ha en stor påverkan på de finska krigsbarnens roll i den svenska historiekulturen valde jag tidigt i arbetsprocessen att också undersöka artiklar från svenska dagstidningar som anknyter till filmen. Artiklarna har jag fått tag på via dagstidningstjänsten på Lunds universitetsbibliotek. Artiklarna kan hjälpa till att vidareförmedla filmens narrativ och i förlängning sprida berättelser om de finska krigsbarnens till en större allmänhet. Det kan de göra antingen genom att få läsaren att bli intresserad av att se filmen och ta del av dess berättelser eller genom att helt enkelt återberätta berättelserna. När det kommer till dessa artiklar var det inte svårt att göra ett urval, då jag tror mig ha funnit samtliga tidningsartiklar och tidningstexter som finns i anknytning till *Den bästa av mödrar*.

¹ Internet Movie Database. <https://www.imdb.com/title/tt0343221/>

Eftersom filmerna hade premiär i slutet av 2005 har jag valt att inte bara inskränka mig till artiklar skrivna under de två resterande månaderna av året och jag har därför även hämtat hem ett par artiklar från 2006. Artiklarna är hämtade från fyra svenska tidningar; Svenska Dagbladet, Aftonbladet, Dagens Nyheter samt Expressen. I materialet har jag sållat bort alla kortfattade filmrecensioner och film-tips samt naturligtvis alla gånger filmerna nämns i tidningarnas tv-tablå, då jag anser att dessa är tämligen intetsägande och inte tillför några insikter om berättelserna om de finska krigsbarnen. En stor del av de artiklar som jag kunde hitta och som kommer att undersökas tar sin form av filmrecensioner. Två är längre artiklar baserade på intervjuer med filmens regissör. Slutligen kommer även två artiklar som är skrivna av personer med en personlig koppling till barnförflyttningarna att undersökas.

Sist men inte minst har vi tidningsartiklar från den tid då de finska krigsbarnen företrädesvis evakuerades, 1939–1944. För att kunna göra jämförelser mellan dessa artiklar och de tidigare nämnda artiklarna har jag endast fokuserat på de tidningsreportage som är skrivna ur samma tidningar, det vill säga Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Dagens Nyheter. Expressen är inte inkluderad då denna tidning blev grundad först efter att händelserna ägt rum. Att sålla igenom detta material har varit betydligt svårare då det har varit omöjligt att på samma uttömmande sätt få tag på alla skrivna artiklar inom den givna tidsramen. Under andra världskriget kom det nya tidningsreportage om krigssituationen nästan varje dag, och det var inte heller någon brist på sådana angående vinterkriget, fortsättningskriget eller finska krigsbarn. Med sökorden ”finska krigsbarn”, ”finska barn” och ”krigsbarn” tror jag att jag hittat ett representativt urval av artiklar genom Kungliga bibliotekets dagstidningstjänst, men på grund av det stora antalet artiklar är materialet naturligtvis långt ifrån heltäckande.

Teoretiska ramverk

Historiekultur och historiemedvetande

Denna uppsats kommer i stor utsträckning att utgå från begreppet historiekultur. Jag kommer framförallt att utgå från Klas-Göran Karlssons definitioner av detta begrepp. Karlsson, som är historiedidaktiker och professor i historia vid Lunds universitet, beskriver begreppet historiekultur som ”den kulturella arena där ett samhälle kommunicerar och värderar vilken historia som ska ägnas uppmärksamhet: läras ut och läras in, forskas om, ställas ut, arkiveras, celebreras och debatteras.”² När man talar om historiekultur talar man oftast om den nationella

² Karlsson, Klas-Göran, ”Historia, historiedidaktik och historiekultur – teori och perspektiv”, *Historien är närvarande: Historiedidaktik som teori och tillämpning*, Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander (red), 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014, s. 65.

historiekulturen, det vill säga den historia som lyfts fram och värderas inom ett lands gränser. Den tyske historikern Jörn Rüsen definierar historiekultur som ”totaliteten av diskurser i vilka ett samhälle förstår eller begripliggör sig själv, sin nutid och framtid, genom tolkning av det förflutna.”³ När det gäller makt inom historiekulturen, och vem som har makten att bestämma vilken historia som ska uppmärksammas, är olika länder olika dominerade av statsmakten. Andra faktorer som kan variera från historiekultur till historiekultur är också hur stor roll historievetenskap eller historieundervisning spelar.⁴

Historiekulturen är inte statiskt, den förändras konstant i och med att människans värderingar och prioriteringar ändras. Karlsson menar att denna förändring uppstår i det han kallar historiekulturella processer. En historiekulturell process innebär att ”något som inte tidigare har förståtts historiskt sätts in i ett historiskt ramverk”⁵ En sådan historiekulturell förändring som Karlsson återkommande hänvisar till i flera verk är när Förintelsen på det sena 1900-talet kom att få enormt mycket större plats än tidigare, både i svensk historiekultur och internationellt. En viktig faktor till denna historiekulturella process i svensk kontext är bland annat när den dåvarande statsministern Göran Persson lanserade *Forum för levande historia*, vilket kom att på allvar sätta in Förintelsen i ett svenskt meningssammanhang. Även filmer och tv-serier kan ha stort inflytande på historiekulturen och påskynda historiekulturella processer, vilket Karlsson exemplifierar med tv-serien *Holocaust* från 1978 och filmen *Schindlers list* från år 1993, som båda hjälpte till att sätta in Förintelsen i ett större historiekulturellt sammanhang.⁶ Med detta i åtanke är det därför rimligt att anta att filmen *Den bästa av mödrar* likt de ovannämnda filmerna kan påverka den svenska historiekulturen på ett liknande sätt.

Det är svårt att använda sig av begreppet historiekultur utan att också relatera det till ett annat tätt sammanvävt begrepp; historiemedvetande. En förenklad beskrivning av historiemedvetande är att det syftar till människans medvetenhet om dess historia och hur han eller hon använder denna medvetenhet för att förhålla sig till nutid och framtid. Karlsson beskriver historiemedvetande som den ”mentala processor med vilken vi orienterar oss i och försöker förstå vår nutida situation, i ljuset av å ena sidan erfarenheter och minnen från det

³ Rüsen, Jörn, *Geschichte im Kulturprozeß, Köln, Weimar & Wien*: Böhlau Verlag, 2002; Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft. Historieteoretiska texter*, Göteborg: Daidalos, 2004.

⁴ Karlsson 2014, s. 66 – 67.

⁵ Karlsson, 2014, s. 67.

⁶ Karlsson, Klas-Göran, *Med folkmord i fokus* [Elektronisk resurs] förintelsens plats i den europeiska historiekulturen, *Forum för levande historia*, Stockholm, 2008, s. 63, <http://www.levandehistoria.se/material/med-folkmord-i-fokus>,

förflutna, å andra sidan förväntningar om eller fruktan inför framtiden.”⁷ Med andra ord består historiemedvetandet av tre dimensioner; det förflutna, nutiden och framtiden. Vi använder oss av minnen och kunskap om det förflutna för att skapa mening i vår nutid och perspektiv och förväntningar inför framtiden. Kopplingen mellan historiekultur och historiemedvetande är tydlig. Man skulle kunna säga historiekultur är ett kollektivt historiemedvetande.

Den historiska berättelsen

Ett annat teoretiskt begrepp med en nära koppling till de två förutnämnda didaktiska begreppen är historisk berättelse eller, som det också ibland kallas, historiskt narrativ. Berättelser är något som vi människor alltid använder oss av när vi vill prata om och begripliggöra det förflutna. Berättelser är ständigt närvarande, när våra föräldrar berättar om sin ungdom såväl som när historieboken berättar om stora historiska händelser. Ingmarie Danielsson Malmros beskriver den historiska berättelsen som det sätt som vi människor artikulerar och synliggör vårt historiemedvetande på. Historiska berättelser är också något som konstrueras och används utifrån ett visst ändamål. Som exempel nämner Danielsson Malmros olika berättelser om Sverige som alla framför olika budskap och underförstådda meningar. Berättelsen om det neutrala Sverige är bland annat en berättelse som ofta vill ge en bild av svenskarna som ett fredligt folk. Andra berättelser som likaväl har ett syfte att lyfta fram Sverige på ett positivt sätt är de berättelser som handlar om Sveriges välfärd, demokrati och jämställdhet. Det förekommer givetvis också berättelser om Sverige av en mer kritisk eller negativ natur. En sista viktig punkt som Danielsson Malmros tar upp är hur berättelser nästan alltid skapar ett ”vi” och ett ”dom” och på så sätt vill styra vilka människor som får inbegripas i berättelsen, vilka som är protagonister och vilka som är antagonister. Med andra ord kan berättelser både inkludera och exkludera.⁸ För tydlighetens skull vill jag markera att jag hädanefter kommer att använda mig av både ordet berättelse och narrativ när jag skriver om detta teoretiska begrepp.

I boken *History: narration, interpretation, orientation* presenterar Jörn Rüsen fyra olika berättelsetyper; det traditionella, det exemplariska, det kritiska och det genetiska. Den traditionella typen använder sig av traditioner för att förhålla sig till historien och utgår från att dåtiden är relevant för nutiden. Den exemplariska typen går på många sätt hand i hand med uppfattningen om att historia är livets läromästare, *Historia Magistra Vitae*, och används framförallt på ett moraliserande sätt för att med hjälp av vad vi har lärt oss av dåtiden kunna

⁷ Karlsson, 2008, s. 7.

⁸ Danielsson Malmros, Ingmarie, “Den historiska berättelsen i teori och praktik”, *Historien är närvarande: Historiedidaktik som teori och tillämpning*, Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander (red), 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014.

idag göra det som är moraliskt rätt. Den kritiska berättelsetypen ställer sig istället kritisk mot moraliska lärdomar och fokuserar på att motbevisa dem med motargument. Den sista typen av berättelsetyp är den genetiska vilken har som grundantagande att tiderna har förändrats och att man därför måste sätta in händelser i sitt historiska sammanhang innan man kan förstå och använda dem i sitt eget historiemedvetande.⁹

Rüsen konkretiserar de olika narrativa typerna genom att relatera dem till en berättelse om två forna skotska klaner. En kortfattad sammanfattning av den ursprungliga berättelsen är att klanen Maclonich hade räddat undan sonen och arvingen från klanen Maclean, och således också förhindrat att klanen Maclean gick under. Därefter stod det klart för klanen Maclean att de stod i skuld till klanen Maclonich. Denna skuld tog sin form av ett löfte, inristat i sten, att medlemmar av klanen Maclonich alltid skulle få skydd under klanen Macleans tak, oavsett omständigheterna. Med denna berättelse som utgångspunkt demonstrerar Rüsen hur man kan använda den utifrån de fyra narrativa typerna. Om man föreställer sig att man är ättling från klanen Maclean idag, och en ättling från klanen Maclonich, på flykt från polisen, hade knackat på och begärt skydd i enlighet med det gamla löftet, hur hade man då agerat? Har man ett traditionellt sätt att se på berättelsen är det troligt att man hade hedrat det gamla löftet och släppt in personen för att man anser att man har en skyldighet att göra det, baserat på det gamla löftet. Genom ett exemplariskt perspektiv är det också möjligt att man väljer att släppa in personen, men då gör man det istället för att man anser att det gamla löftet är ett bra och moraliskt exempel att följa. Ur ett kritiskt perspektiv skulle man förmodligen inte se någon anledning att hedra löftet då löftet är gammalt och har förlorat sin relevans för länge sedan. Slutligen hade ett genetiskt sätt att förhålla sig till berättelsen kunnat vara att man inser att det lyder andra omständigheter idag än det gjorde när löftet var utfärdat, men att man möjligtvis kan hjälpa personen på ett annat sätt som är mer rimligt utifrån en nutida kontext.¹⁰

Metod

Metoden för denna uppsats kommer bestå av både film- och textanalys. Det grundläggande målet med dessa analyser kommer att vara att identifiera vilka berättelser som går att urskilja i filmen och de olika artiklarna, samt den eventuella förändringen av berättelserna mellan artiklar från 1939–1944 och artiklar från 2005–2006. För att åstadkomma en så välstrukturerad analys som möjligt kommer jag på mitt eget sätt att basera min metodik på Ingmarie Danielsson

⁹ Rüsen, Jörn, *History: narration, interpretation, orientation*, Berghahn Books, New York, 2005.

¹⁰ Rüsen, 2005, s 27 – 34.

Malmros sätt att identifiera olika typer av berättelser i svenska historieläroböcker, samt använda mig av Jörn Rüsens berättelsetypologi för att försöka bestämma vilka typer av berättelser som går att finna. I filmanalysen kommer jag med hjälp av scener från filmen göra ett försök att fastställa de olika berättelser och iakttagelser som jag har identifierat ur filmen. Därefter har jag i avsikt att ange vilken av Rüsens historiska narrativ jag tycker att dessa berättelser överensstämmer bäst med. Det är viktigt att notera att dessa iakttagelser kommer vara baserade på min egen tolkning av filmens skeenden och bakomliggande budskap. Enligt Ulf Zander är denna aspekt, det vill säga meningen bakom filmen, det allra viktigaste målet med en kvalitativ filmanalys. Samtidigt är det en mycket mer komplicerad process än att undersöka de mer ytliga delarna av en film, så som exempelvis dialogen, kameravinklarna eller karaktärerna.¹¹

Forskningslägen

Forskning om finska krigsbarn

Forskning om de finska krigsbarnen i svensk historiekultur är ett tidigare utforskat ämne. Övrig forskning angående finska krigsbarnen är inte heller vidsträckt på något sätt. Det bästa exemplet på forskning inom ämnet är Lillemor Lagnebros avhandling *Finska krigsbarn* som handlar om de finska krigsbarnen som stannade kvar i Sverige och hur de lever idag, med fokus på hur händelserna i deras barndom har påverkat dem i vuxen ålder. Avhandlingen utgår från en intervjustudie med 65 finska krigsbarn från Västerbotten som blivit tillfrågade om både nuvarande levnadsförhållanden såväl som förflyttningen och upprottet med Finland och sin finska familj. I undersökningen lägger Lagnebro ett stort fokus på de finska krigsbarnens identitetsskapande genom att exempelvis reflektera över frågan gällande vems barn de finska barnen egentligen var. Var de deras biologiska mammas barn, eller var de deras fostermammas? Lagnebro konstaterar att de finska krigsbarnen ofta är präglade av en identitetsproblematik som framförallt härstammar från separation, diskriminering och även skuld känslor.¹²

Förövrigt finns det annan litteratur som detaljrikt går igenom barnförflyttningen och de finska krigsbarnens upplevelser i Sverige. Annu Liikanens bok *Med lapp om halsen: 70.000 finska krigsbarn 1939-1946* är ett exempel på en sådan bok som i detalj beskriver vad de finska barnen fick gå igenom, både under och efter kriget. Boken har genomgående inslag av kommentarer

¹¹ Zander, 2008, s 38.

¹² Lagnebro, Lillemor, *Finska krigsbarn = [Finnish war children]*, Univ., Diss. Umeå : Univ., 1995,Umeå, 1994.

från intervjuade krigsbarn och ger därmed en mycket nyanserad bild av hur de finnas krigsbarnen blev omhändertagna och deras upplevelser i Sverige. Några exempel på ämnen som boken behandlar är hur syskon kunde skiljas åt, problematik angående barnens språkfärdigheter och hur barnen ofta kände sig oönskade.¹³ En annan bok som inte bara handlar om de finska krigsbarnen är *Finnarnas historia i Sverige 2*, skriven av Kari Tarkiainen. Boken är ett stort översiktsverk över finländska invandringsströmmar till Sverige och de finska krigsbarnen utgör därför bara en bråkdel av bokens innehåll.¹⁴

Film som historieförmedlare

Denna uppsats har som tidigare nämnt inte endast syftet att redogöra för de finska krigsbarnens historia, utan även vilka typer av berättelser som filmer kan förmedla och vad detta kan säga om historiekulturen som de tillkommer i. Till skillnad från forskning angående de finska krigsbarnen så är kopplingen mellan film och historia ett väl utforskat ämne, och man kan argumentera att det är ett ämne som blir mer och mer relevant. Filmer med historiskt motiv används numera ofta som material vid undervisning, de ses av miljontals tittare på biografer och de granskas ständigt för historisk korrekthet av historiker och allmänt historieintresserade. Från svenskt håll är bland annat Ulf Zander en av de historiker som är mest engagerad i förhållandet mellan historia och film. Ett av Zanders bidrag till detta forskningsfält är hans bok från 2008 *Clio på bio: Om amerikansk film, historia och identitet*. En central utgångspunkt i boken är argumentet att filmer alltid är dokumentära i sig själv då de alltid speglar de rådande värderingarna kring filmens tillkomstsituation.¹⁵ Detta är ett argument som med en enkel omformulering utan tvekan går att utvidga till att också innefatta en spegling av den historiekultur som filmen härstammar från.

Zander har även medverkat i ett flertal antologier där han författat andra texter till forskningsområdet i direkt koppling till historiedidaktik och historiekultur. *Historiekulturella manifestationer – historia i ord, bilder och musik* är hans bidrag till den tidigare nämnda boken *Historien är närvarande: Historiedidaktik som teori och tillämpning*. I ett särskilt relevant stycke skriver Zander att det inte finns några dåliga källor när syftet av en undersökning är att

¹³ Liikkanen, Annu, *Med lapp om halsen: [70.000 finska krigsbarn 1939-1946]*, [Ny utg.], Inter terras, Helsingborg, 1995.

¹⁴ Tarkiainen, Kari, *Finnarnas historia i Sverige 2 Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944*, Nordiska museet, Stockholm, 1993.

¹⁵ Zander, Ulf, *Clio på bio: om amerikansk film, historia och identitet*, Historiska media, Lund, 2006, s. 30.

undersöka minnen av en historisk händelse.¹⁶ Det spelar därmed ingen roll om en källa är verklighetstrogen eller inte, den kommer alltid att påverka hur vi minns tillbaka till den historiska händelsen ifråga. I *Den bästa av mödrars* fall innebär detta att det inte nödvändigtvis behöver spela någon roll att filmen skildrar en fiktiv händelse med påhittade personer, eftersom den ändå kommer påverka hur vi ser tillbaka på de finska krigsbarnen. Zander har även författat en text betitlad *Det förflutna på vita duken: Film som historieförmedlare*. Av relevans för följande analys skriver Zander i denna text att meningen bakom en film kan vara mycket svår att ta fasta på. I samband med detta resonemang presenterar Zander följande beskrivande citat från sociologen Will Wright:

Meaning is not something that can be pointed to or hit with a hammer; it must be communicated – that is, meaning does not exist in the world, it exists in a relationship between things in the world and a person or a group of persons. Meaning cannot be observed; it can only be interpreted¹⁷

Vad Wright, och i förlängning Zander, vill poängtera med detta utdrag är betydelsen av tolkning. Jag kommer i denna uppsats lägga fram min tolkning av en film och ett flertal artiklar, men det är inte säkert att andra personer hade dragit samma eller ens liknande slutsatser, även om de skulle följa samma metod som jag.

En annan historiker som skrivit om filmers relevans inom historieämnet är David Ludvigsson i sin text *Den audiovisuella historien*. Ludvigsson hävdar precis som Zander att visuella medier så som film har blivit oerhört viktiga förmedlare av historiska budskap i dagens samhälle. Han understryker också att audiovisuella framställningar av historia är så pass vanligt förekommande att de i stor utsträckning påverkar historiemedvetandet hos de allra flesta människor.¹⁸

Det har även forskats en hel del angående användandet av film inom historieundervisning. Trots att denna uppsats inte utgår från ett undervisningsperspektiv så anser jag att även denna forskning kan vara mycket relevant, då den kan påvisa i vilken utsträckning filmer påverkar tittarnas meningsskapande och historiemedvetande, och därför i förlängning också till vilken

¹⁶ Zander, Ulf, "Historiekulturella manifestationer – historia i ord, bilder och musik", i *Historien är närvarande: Historiedidaktik som teori och tillämpning*, Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander (red), 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014.

¹⁷ Zander, Ulf, "Det förflutna på vita duken: film som historieförmedlare", *Historien är nu : en introduktion till historiedidaktiken.*, S. 125-144, 2004.

¹⁸ Ludvigsson, David, "Den audiovisuella historien.", *Makten över minnet / Peter Aronsson (red.)*, S. 78–90, 2000.

grad det är rimligt att anta att filmer kan påverka historiekulturen. På denna punkt vill jag lyfta fram två avhandlingar. Den första är Steven Dahls avhandling *Folkmord som film: gymnasieelevers möten med Hotel Rwanda - en receptionsstudie*. Dahls undersökning utgår från enkätsvar och djupgående intervjuer med elever som har fått se filmen *Hotel Rwanda*. Ett av de viktigaste resultaten av undersökningen är att Dahl lyckas konstatera att filmen startar omfattande meningsskapande processer hos eleverna.¹⁹ *Perspektiv på historiefilmlitteracitet: en didaktisk studie av gymnasieelevers historiska och emotionella meningsskapande i mötet med spelfilm* är en avhandling skriven av Maria Deldén som precis som den förutnämnda avhandlingen vill undersöka hur gymnasieelever blir påverkade av spelfilm i undervisning. Även denna avhandling utgår från intervjuer av elever efter att de har sett ett antal filmer med historiskt tema. Anmärkningsvärt är att Deldén, likt både Zander och Ludvigsson, framhåller att ”Genom spelfilm har ett populärkulturellt bruk av historien en central plats i den samtida historiekulturen.”²⁰

¹⁹ Dahl, Steven, *Folkmord som film: gymnasieelevers möten med Hotel Rwanda - en receptionsstudie*, Forskarskolan i historia och historiedidaktik, Lunds universitet, Licentiatavhandling Lund : Lunds universitet, 2013, Lund, 2013 <http://www.hist.lu.se/fihd/publikationer/Folkmord-som-film.pdf>

²⁰ Deldén, Maria, *Perspektiv på historiefilmlitteracitet: en didaktisk studie av gymnasieelevers historiska och emotionella meningsskapande i mötet med spelfilm*, Umeå universitet, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2017, Umeå, 2017

Historisk Bakgrund

Vinterkriget och fortsättningskriget

Morgonen den 30 november 1939 inleddes Sovjetunionens invasion av Finland genom sovjetiska bombräder mot landets södra landskap. Anfallet överraskade de tämligen oförberedda finnarna bara fyra dagar efter att Sovjetunionen hade sagt upp fredsavtalet från 1932. Trots ett markant underläge både till antal och i form av militär utrustning var den finska försvarsviljan stor.²¹

Precis som med de flesta krig finns det en mängd anledningar till att kriget tog fart. Till att börja med hade det länge funnits en djupgående fientlighet mellan Sovjet och Finland, inte minst grundad i det blodiga finska inbördeskriget som drygt tjugo år dessförinnan resulterade i Finlands självständighet från Sovjetunionen.²² Till händelserna hör också den så kallade Molotov-Ribbentrop-pakten, som var ett nonaggressionsavtal mellan Sovjetunionen och Tyskland. Förutom löftet att inte angripa varandra hade Sovjetunionen och Tyskland i samband med avtalet även gjort upp om en demarkationslinje genom östra Europa som skulle dela upp de östeuropeiska staterna mellan de båda staterna. Pakten kom inte bara att bli ett av startskotten för hela andra världskriget utan även för det följande finska vinterkriget, eftersom Finland befann sig inom Sovjetunionens intressesfär.²³

Vinterkriget har fått sitt namn efter den ovanligt kalla vintern som härjade under kriget, men dessa frysande förhållanden var i själva verket ett av de få övertag som den finska armén hade på sin sida. De skidburna finska soldaterna lyckades till en början hålla tillbaka den avancerande Sovjetiska armén men ju längre kriget pågick desto värre såg situationen ut för Finland. Den finska regeringen tvingades till slut i mars 1940 att ingå ett fredsavtal på Sovjetunionens villkor.²⁴

Freden mellan Finland och Sovjetunionen varade bara i ett drygt år innan striderna återupptogs på nytt i juni 1941. Detta nya krig ansågs av många vara en fortsättning av vinterkriget och fick därmed namnet fortsättningskriget.²⁵ Detta krig utkämpades däremot under andra omständigheter än det förra då Finland denna gång hade tyskt understöd. Finska trupper kunde

²¹ Meinander, Henrik, *Finlands historia: linjer, strukturer, vändpunkter*, 2. uppl., Atlantis, Stockholm, 2006, s. 151-156.

²² Meinander, 2006, s. 175.

²³ Meinander, 2006, s. 175.

²⁴ Lagnebro, 1994, s. 11; Meinander, 2006, s. 176-177.

²⁵ Meinander, 2006, s. 180-181.

nu återta många av de områden de hade förlorat under vinterkriget och de lyckades även avancera över riksgränsen. Kriget varade i flera år men när Tysklands krigslycka började vända blev också Finlands situation mer utsatt. Ett vapenstillestånd undertecknades därmed i september 1944.²⁶

Den stora barnförflyttningen och barnhjälp

En av de största konsekvenserna av striderna mellan Finland och Sovjet är den omfattande evakueringen av finska barn till grannlandet Sverige. Bara några dagar efter krigsutbrottet 1939 samlades representanter från olika svenska människohjälpsorganisationer med avsikten att organisera hjälp åt Finland. Redan nästa dag hade den så kallade Centrala Finlandshjälpen grundats med Maja Sandler, den finska utrikesministerns fru, som ordförande.²⁷ Finlandshjälpen blev snabbt en vidsträckt och betydande organisation med ett stort stöd från den svenska befolkningen. Under parollen ”Finlands sak är vår” tog den svenska hjälpverksamheten fart och stora delar av befolkningen engagerade sig på olika sätt med sitt stöd.²⁸

När frågan om barnförflyttningens genomförande kom upp var det tusentals svenska familjer som anmälde sig frivilliga att ta emot flyktingbarnen. Den 15 december 1939 inleddes barnförflyttningen. Flyktingbarnen transporterades till en början enbart med båt men efter ett tag började även tågtransporter och flygtransporter att tas i bruk.²⁹ Innan de lämnade Finland försågs de med namnlappar runt halsen med deras namn, adress och föräldrars namn. Det beräknas att ungefär 9 000 finska barn skickades till Sverige under vinterkriget.³⁰

När vapenstilleståndet mellan Finland och Sovjetunionen blev undertecknat avstannade barnförflyttningen ett tag, och man började inleda återförandet av flyktingbarnen till sitt hemland. Under den mellankrigstid då Finland formellt hade fred fortsatte alltjämt barnhjälp och det svenska engagemanget. En fadderverksamhet påbörjades istället för barnförflyttningen och den kommitté som senare kom att kallas Hjälpkommittén arrangerade också sommar resor till Sverige för behövande barn och återbesök till tidigare fosterfamiljer.³¹

När fortsättningskriget startade kom barnförflyttningen att återupptas. Till skillnad från vinterkrigets barnförflyttningar så behovsprövades barnen nu innan de skickades till Sverige i

²⁶ Lagnebro, 1994, s. 12.

²⁷ Tarkiainen, 1993 s. 372.

²⁸ Liikkanen, 1995, s. 25; Tarkiainen, 1993, s. 372.

²⁹ Tarkiainen, 1993, s. 374.

³⁰ Lagnebro, 1994, s. 13; Liikkanen 1995, s. 21.

³¹ Liikkanen, 1995, s. 21.

syfte att förhindra onödiga förflyttningar. Villkoren för att barnen skulle få förflyttas var att de måste tillhöra en av följande barnkategorier:³²

- 1) Evakuerade familjers barn.
- 2) Barn från bombskadade hem.
- 3) Barn till invalider.
- 4) Stupades barn.
- 5) Barnrika familjers barn.
- 6) Barn till inkallade vars mödrar förvärvsarbetade.
- 7) Behövande och gravida mödrars barn.

Dessa villkor kom däremot inte att förhindra att barnförflyttningen under fortsättningskriget blev ännu mer omfattande än den tidigare. Många av de barn som hade skickats till Sverige 1939 för att sedan återvända vid vapenvilan behövde nu återigen resa till Sverige. Under perioden 1941–1944 forslades krigsbarn mellan Finland och Sverige i vågor. Barnförflyttningarna ägde också rum i båda riktningarna då Finlands regering av olika anledningar och vid olika tillfällen gav order om att barnen, särskilt skolpliktiga, skulle återvända hem.³³ Den största masstransporten till Sverige, som uppskattas ha inkluderat över 31 000 barn, ägde rum 1944 när Sovjetunionen utförde aggressiva bombanfall över Finlands huvudstad Helsingfors. Allt sammanlagt skickades totalt runt 70 000 krigsbarn till Sverige under andra världskriget, och på sin höjd lär det ha funnits ungefär 50 000 finska barn i Sverige samtidigt. Inte alla barn återvände till Finland efter krigets slut. Uppskattningsvis 6 000 till 10 000 barn återvände aldrig permanent till sitt ursprungliga hemland.³⁴

Krigsbarnens omhändertagande i Sverige

Frivilligheten att omhänderta de finska krigsbarnen var stor. Bara några månader in i vinterkriget hade över 15 000 svenska familjer registrerat att de ville ta emot krigsbarn. Intresset att ta hand om de finska krigsbarnen hade inte heller minskat när fortsättningskriget drog igång. När barnen kom till Sverige gavs de goda förutsättningar för ett hälsosamt liv. Barnen som kom till Sverige var inte sällan undernärda på grund av livsmedelssituationen i det krigsdrabbade Finland, men i Sverige var det ingen brist på livsmedel. I Sverige fick de barn i behov av sjukvård också möjligheten att tas emot av svenska barnläkare.³⁵

De finska barnens upplevelser i Sverige varierade naturligtvis mycket från individ till individ men överlag blev de flesta barn placerade i familjer som tog väl omhand om dem. Även om

³² Tarkiainen, 1993, s. 375; Liikkanen 1995, s. 22.

³³ Lagnebro, 1994, s. 16.

³⁴ Tarkiainen, 1993, s. 376–382.

³⁵ Liikkanen, 1995, s. 25–32.

barnen eventuellt återvända till Finland så hade ofta en god och långvarig relation uppstått mellan de finska barnen och deras fosterföräldrar. Korrespondensen mellan fosterföräldrarna och de biologiska föräldrarna var också ofta omfattande och Hjälpkommittén hjälpte ständigt till att översätta brev mellan de båda språken. Även om omhändertagandet oftast var av god kvalité var det inte ovanligt förekommande att barnförflyttningen orsakade psykologiska problem för barnen, som ofta upplevde kluvenhet och rotlöshet. För de unga barn som tillbringade flera år hos sin fosterfamilj blev det ofta väldigt svårt att återvända till Finland igen.³⁶

³⁶ Tarkiainen, 1993, s. 380–382.

Berättelserna om de finska krigsbarnen

Disposition

Analysen kommer vara uppdelad i tre huvuddelar för att spegla frågeställningen. Den första delen av analysen kommer bestå av en filmanalys där målet är att beskriva vilken eller vilka olika berättelser som filmen innehåller. Den andra delen av analysen kommer att fokusera på tidningsartiklarna från 2005 – 2006 och försöka ta fasta på hur dessa vidareförmedlar eller utvecklar filmens berättelser och på det sättet ger uttryck för den svenska historiekulturen. Den tredje delen av analysen kommer fokusera på jämförelser mellan de nyare artiklarna från 2005 – 2006 och de samtida artiklarna från 1939 – 1944 i syftet att hitta skillnader och likheter i hur barnförflyttningarna beskrivs och behandlas.

Den bästa av mödrar – en filmanalys

Den bästa av mödrar är en film som handlar om pojken Eero och hans upplevelser då han skeppades bort från sitt hemland och sin mamma under det finska vinterkriget för att bo i Sverige med en svenska fosterfamilj. Filmens har sin början i Finland och inleds med att ryska bombflygplan flyger in över landet då Eero leker med sina vänner i skogen. Därefter går filmen i rask takt framåt med att skildra hur Eeros lyckliga vardag byts ut mot krig och elände. Eeros pappa dör tidigt i filmen och inte långt därefter tvingas Eero bort från sin mamma för att gå ombord på en båt på väg mot Sverige. Den större delen av filmen utspelar sig fortsättningsvis på en gård i Skåne där Eero hamnar hos en fosterfamilj. Mannen i familjen vid namn Hjalmar gör genast det bästa han kan för att Eero ska känna sig hemma, men kvinnan vid namn Signe är till en början känslökall och har svårt att acceptera Eero. Det är relationen mellan Eero och Signe som utgör filmens mest centrala intrig. Efter många svåra konflikter lär sig Signe till slut att älska Eero som om han var hennes eget barn, och Eero lär sig lika väl att älska Signe som sin mamma. Filmen har dock ett tragiskt slut när det visar sig att Eeros mamma vill ha tillbaka sin son till följd av Finlands och Rysslands vapenstillestånd. Eero återvänder således till Finland och lever resten av sitt liv där, för evigt starkt påverkad av de erfarenheter han fått uppleva i sin barndom

Det råder ingen tvekan om att *Den bästa av mödrar* är en sorglig film. Detta är möjligen också det ord som bäst beskriver de historiska narrativ som genomsyrar hela filmen. Men vad är det som filmen visar som gör den sorglig och vad är anledningen till att skildra en sådan sorgsen berättelse? Ingmarie Danielsson Malmros poängterar att alla berättelser har ett mål med vad de berättar om. ”Berättelsen har en allvetande röst som redan vid berättelsens början känner till

vad den vill ha sagt och därför kan strukturera händelserna så att de leder fram till denna poäng”.³⁷ Följande filmanalys kommer att utgöra den inledande delen av uppsatsens analys och kommer att göra en djupdykning in i filmens olika identifierbara narrativ. Ur filmen har jag kunnat urskilja tre huvudsakliga berättelser som jag har valt att kalla; ”Berättelsen om krigets fasor”, ”Berättelsen om att höra hemma” och ”Berättelsen om moderskap.” Jag kommer härnäst presentera dessa berättelser en i taget och motivera dem med scener från filmen och mina egna resonemang och tolkningar av dem. Slutligen kommer jag att presentera vilken typ av narrativ jag anser att dessa berättelser faller inom ramen för.

Berättelsen om krigets fasor

Filmens första och måhända enklaste berättelse att identifiera, utan att i så stor utsträckning behöva finna meningen bakom det som skildras på filmduken, är berättelsen om kriget och dess konsekvenser för krigsbarn så som Eero. *Den bästa av mödrar* inleds med en textruta som ger en kort introduktion till filmens historiska bakgrund, något som inte är ovanligt när det kommer till filmer med historiskt motiv. Textrutans lyder: ”I början av andra världskriget ville Sverige hjälpa sin krigshärjade granne Finland genom att erbjuda finska barn tillfälliga hem hos svenska familjer. Det var mer än 70,000 ”krigsbarn”.³⁸ Textrutans följs av en scen där Eero leker med sina vänner i skogen, när plötsligt ryska bombflygplan flyger över och släpper bomber i omgivningen. Eeros pappa blir indragen till kriget och tvingas därför att lämna sin familj. Innan han stiger ut genom dörren säger han till Eero att Eero nu måste bli mannen i huset och att han måste ta hand om sin mamma. Redan i den efterföljande scenen närmar sig en präst Eeros hus med en sorgsen min, vilket signalerar att Eeros pappa har stupat i kriget. Att förlora sin pappa är uppenbarligen en omskakande upplevelse för Eero och för hans mamma. Att hans mamma nu är ensam förälder och deprimerad över sin mans död innebär att hon inte längre kan ta hand om Eero, vilket är orsaken till att han måste skickas till Sverige.

Den del av filmen som skildrar krigsbarnens transport till Sverige är också full av scener som visar på svåra konsekvenser av kriget. Vid båten som ska föra barnen till Sverige ser man en stor mängd barn som forslas in genom grindarna på väg mot båten. Skrikande spädbarn hörs i bakgrunden och man får se andra barn som bokstavligen dras ifrån sina föräldrar, skrikandes efter sin mamma. Eero får en lapp om halsen med hans namn och personuppgifter och blir därefter vägledt av sin mor mot båten. Namnlappar som den Eero fick är något som alla

³⁷ Danielsson Malmros, 2014, s. 179.

³⁸ *Den bästa av mödrar*, K, Härö, regi (MRP Matila Röhr Productions, 2005) [Film], [0:00:05].

krigsbarn fick runt halsen innan de gav sig av mot Sverige.³⁹ När han protesterar och säger att han inte vill åka, säger hans mamma att han ”ska tänka på det som en semester”. Omständigheterna på båten skildras inte heller i ett positivt ljus. Barnen ligger i trånga förhållanden och sover på golvet och i våningssängar, somliga tycks även vara sjuka. En liten flicka sitter med sin ännu yngre lillasyster i sin famn och försöker trösta henne med en sång. Vi får även följa dessa två barn i ett par efterföljande scener som leder fram till en av filmens mest slående scener som fortsätter att skildra hur traumatisk upplevelsen kunde vara för barnen, då småbarnet slits ifrån sin storasysters armar för att bli placerad hos separata fosterfamiljer.

Att kriget har satt sina spår i Eero är tydligt. En scen som kan demonstrera den negativa effekten av Eeros upplevelser av kriget är när han i den svenska skolan får syn på ett förbiflygande flygplan. Eeros erfarenhet av att flygplan kan innebära flygbombningar av Sovjet, vilket vi vet att han har upplevt från en tidigare scen, får honom att fly ner i skolans källare för att ta skydd. Detta leder till att alla de andra barnen skrattar åt honom eftersom han egentligen inte var under någon fara.⁴⁰ Trots att han uppenbarligen har blivit negativt påverkad av kriget så försöker han vara modig och vill ta sig tillbaka till Finland. I en scen där han håller på att bygga en flotte kommer hans fosterpappa Hjalmar för att prata med honom. Eero berättar då för Hjalmar att han hade tidigare erfarenheter av att bygga saker, då han har varit tvungen att laga taket på huset efter de ryska bombningarna. Han följer upp denna reflektion med att han inte ville lämna Finland och att han inte ”är rädd för ryssen”⁴¹

Berättelsen om att höra hemma

En av berättelserna som tydligast framställs av filmen är den som handlar om Eeros roll i den nya fosterfamiljen, och hur han inte vet var han passar in. När han kommer till Skåne och får träffa sina fosterföräldrar har han egentligen ingen aning om vad han ska förvänta sig. Kommer han tas emot med öppna armar och direkt bli behandlad som en riktig familjemedlem eller kommer han bli behandlad och utnyttjad likt en dräng? Varken Eero eller filmpubliken får ett konkret svar på denna fråga när han för första gången möter sina fosterföräldrar.

Vid denna första scen när Eero stiger av bussen möts han av Signe och Hjalmar, hans blivande fosterföräldrar. Efter en inlärd hälsning på svenska kollar Eero förväntansfullt på individerna framför honom. Han blir bemött av en vänlig hälsning från Hjalmar, men Signe vänder sig med en bitter min bort från Eero och föser samtidigt bort Hjalmar för att prata med honom. Vad

³⁹ Liikkanen, 1995, s. 26.

⁴⁰ Den bästa av mödrar, 2005, [0:27:43].

⁴¹ Den bästa av mödrar, 2005, [0:45:55].

Signe säger till Hjalmar är svårt att tyda men det är uppenbart att hon inte är nöjd. Hjalmar hinner bara säga ”Men vadå han kan ju inte stå här...” innan Signe stormar iväg mot gården.⁴² Redan här går det att anta att alltmer tvivel och osäkerhet börjar växa fram i Eeros huvud. Denna dynamik, där hans fosterpappa i stor utsträckning är tillmötesgående och vägledande medan hans fostermamma är känslökall och avvisande, fortgår ungefär halva filmen. Det leder bland annat till en konfrontation mellan dem där Eero säger att Signe är elak och att han inte tycker om henne. När det är uppenbart för Signe att varken hon eller Eero vill vara i varandras närhet tillkallas en kvinna från hjälpkommittén för att diskutera omhändertagandet av Eero. Processen av att flytta Eero igen inleds dock aldrig eftersom det enda andra alternativet är att placera Eero på ett barnhem, så det slutar istället med att han stannar kvar hos Hjalmar och Signe.

Eero slängs också in i en ny svensk skolklass utan mycket till hjälp för att kunna acklimatisera sig till den nya omgivningen. Detta resulterar i flera scener som visar på hur Eero inte känner sig delaktig i undervisningen. I början av den förutnämnda scenen då Eero senare blir skrämmd av ett förbiflygande flygplan märks det tydligt att han inte passar in då han sitter ensam bakom ett träd medan de andra barnen leker. Hans utanförskap och känsla av att inte höra hemma i den svenska skolan resulterar också i att han försöker fly eller skolka från skolan vid flera tillfällen. I en annan scen sitter Eero och leker med kriter som om de vore krigsflygplan. I hans skrivblock har han istället för att skriva eller räkna som de andra barnen, målat teckningar föreställande samma krigsflygplan. Läraren kommer fram till Eero, vänder nytt blad i blocket och gestikulerar åt honom att börja räkna.⁴³ Det är underförstått i ett flertal av dessa scener att Eero inte inledningsvis förstår mycket av undervisningen eftersom den bedrivs på svenska.

Allt eftersom börjar Signe bry sig mer och mer om Eero, och Eero lär sig också att tycka om Signe. Denna förändring i relationen mellan Eero och Signe, från en svår relation till en lycklig relation exemplifieras bäst av en drygt tio minuter lång period av filmen. Denna samling med scener inleds med att Eero läser ett brev från sin mamma som säger att det är bäst att Eero stannar i Sverige, följt av att Signe tröstar Eero. Signe bestämmer sig i nästa scen för att berätta för Eero om hennes avlidna dotter som hade dött vid en drunkningsolycka och förklarar att det var orsaken till att hon hade svårt att omhänderta Eero i början. Efterföljande scener visar hur Eero får flytta från kökssoffan till ett eget rum, hur familjen tar ett glädjefyllt familjeporträtt

⁴² Den bästa av mödrar, 2005, [0:18:40].

⁴³ Den bästa av mödrar, 2005, [0:40:08].

ute på strandsluttningen och sedan hur Eero får en sprillans ny cykel som gåva av sina fosterföräldrar.⁴⁴ Alla dessa scener pekar på att Eero äntligen har funnit sin plats.

Tragiskt nog kommer inte denna känsla av att höra hemma att vara länge för Eero. I scenen precis efter den sistnämnda trampar Eero in i ett rum där hans fosterföräldrar och andra släktingar sitter och lyssnar på radion. På radion berättas det om Finland och Sovjetunionens fredsavtal: ”Vi har tagit det första steget i syfte att återställa de fredliga relationer med vår stora granne i öster”⁴⁵ Dessa nyheter om vapenstillestånd är givetvis omskakande för Eero, och det blir bara värre när Hjalmar säger åt honom att han ”måste packa matsäck iallafall” varefter den andra mannen i rummet närmast hånskrattar och säger ”Ja, nu är det slut på dina sötebrödsdagar här.” Eero som precis har börjat känna sig som hemma i Sverige har naturligtvis svårt att förstå varför han nu får berättat för sig att han ska tillbaka till Finland. När hans fosterpappa fortsätter med att säga att barn bör vara där de hör hemma, och han syftar på Finland, betyder det därför också i förlängning att han säger att Eero inte hör hemma hos dem. Denna implikation tycks vara ett stort svek i Eeros ögon då han i nästa scen sorgset säger ”Jag trodde Hjalmar tyckte om mig”.⁴⁶ Det är rimligt att anta att detta signalerar till Eero att han trots allt inte är en del av familjen.

Det visar sig följaktligen att Eeros finska mamma vill ha tillbaka honom och Eero tvingas därför snart att resa tillbaka till Finland mot sin vilja. Den scen när han brottas in i bilen för att föras iväg från den skånska gården speglar på många sätt filmens början när han på samma sätt blev tvingad bort från sin finska mamma för att borda fartyget mot Sverige. När han väl återvänder till Finland och tas emot av sin mamma är det uppenbart att han inte känner sig hemma där heller, då han med tom blick och osäkra steg blir omfamnad och bortledd av sin mamma.⁴⁷

Berättelsen om moderskap

Ett av de mest centrala temana i *Den bästa av mödrar* är frågan om moderskap och relationen mellan mor och son. Detta centrala tema kan tolkas som ytterligare en berättelse som precis som den förutnämnda berättelsen åskådliggör den identitetsproblematik som kunde drabba de finska krigsbarnen.

⁴⁴ Den bästa av mödrar, 2005, [1:07:12] – [1:18:40].

⁴⁵ Den bästa av mödrar, 2005, [1:18:42].

⁴⁶ Den bästa av mödrar, 2005, [1:19:10].

⁴⁷ Den bästa av mödrar, 2005, [1:29:45].

Filmen utspelar sig som bekant år 1939 när Eero var liten och förflyttades från Finland till Sverige. Filmen har dock också en sekundär tidsdimension som utspelar sig många år senare då Eero är vuxen och, i samband med Signes bortgång, börjar titta tillbaka på sin tid i Sverige och sin relation till både sin fostermamma och riktiga mamma. De delar av filmen som utspelar sig utmed denna tidslinje är filmade i svart och vitt, till skillnad från resten av filmen, förmodligen för att förtydliga skillnaden mellan de olika tidslinjerna. De svartvita scenerna utmärker sig som särskilt intressanta på grund av att vi igenom dem kan se hur Eeros tid i Sverige och förflyttning mellan de två länderna har påverkat honom in i vuxen ålder.

En stor del av dessa svartvita scener utspelar sig i en dialog mellan Eero och hans mor Kirsti. Eeros syfte med denna dialog tycks vara att berätta för sin mor, till synes för första gången, om hur dåligt han mår när han hade återvänt till Finland. När hans mamma frågar honom varför han inte berättade detta för henne när han kom hem svarar han ”Fattar du inte? Du var inte längre min mor”⁴⁸. Att Eero skulle ha slutat se på sin biologiska mamma som sin sanna mor kan kanske vara svårt att tänka sig för oss som inte har genomgått samma omvälvande händelser, men liknande tankar var inte ovanliga hos de barn som återvände till Finland efter flera år hos svenska fosterfamiljer. Annu Liikkanen skriver i sin bok *Med lapp om halsen: 70.000 finska krigsbarn 1939-1946* att många krigsbarn upplevde det som ett stort svek när deras mammor lämnade ifrån sig dem. I boken förekommer också ett antal kommentarer från intervjuade före-detta krigsbarn som på många sätt kan spegla meningen bakom Eeros uttalande. En av dessa kommentarer lyder:

Det som gnagde mig hela tiden var känslan av att hon svikit mej. När jag inte ens kunde lita på min egen mor, vem skulle jag då kunna lita på. Det har gjort, att jag inte längre vågade lita helt på någon, inte vågade tro på vad någon sa⁴⁹

Denna kommentar och liknande kommentarer visar hur oerhört svårt det kunde vara för barnen att slitas ifrån sina föräldrar och hur det kan sätta djupa spår även in i vuxen ålder. Det är tydligt att Eeros samtal med sin mor är det första samtal han haft med henne angående de känslomässiga sårskorpor han hade kvar efter att ha blivit övergiven av henne, och att det var ett ämne som var svårt för honom att prata om. Eero berättar också för sin mamma att han nere i Skåne hade bestämt sig för att aldrig sakna henne, hur omöjligt det än var.

⁴⁸ Den bästa av mödrar, 2005, [1:02:06].

⁴⁹ Annu Liikkanen, 1995, s. 41.

Filmen slutar med ett par scener där Eero berättar för sin mor om två brev som Signe ville att han skulle läsa, men som han hade vägrat öppna på grund av att han var arg på henne. Det första brevet var ett brev som hans finska mamma hade skickat till Signe där hon förklarade hur hon älskade honom och önskade honom tillbaka. Det andra brevet är ett brev från Signe själv där hon dels beskriver hur svårt det var att skicka tillbaka Eero till Finland och hur hon ångrade att hon aldrig hade visat hans riktiga mammas brev för honom.⁵⁰ Konsekvensen av att Eero inte läste de två breven förrän 60 år senare var att han gick större delen av sitt vuxna liv utan att veta att han hade två mödrar som faktiskt älskade honom. Först kände han sig övergiven av sin riktiga mamma utan att veta att hon faktiskt ville ha tillbaka honom hos henne, sedan kände han sig övergiven av Signe när hon lät honom återvända till Finland. Hade han bara läst breven när de skickades till honom från första början hade han kanske insett att han trots allt hade två mammor som älskade honom, istället för tron att ingen av dem på riktigt gjorde det.

Ett exemplariskt narrativ – ”Det får inte hända igen”

För att avsluta filmanalysen kommer jag nu att koncentrera mig på att analysera vilken eller vilka typer av historiskt narrativ enligt Jörn Rüsens typologi som dessa tre ovannämnda berättelser använder sig av. Vid första anblick var min tanke att filmens huvudsakliga berättelsetyp var en kritisk sådan, av den anledningen att filmen på många sätt kritiserar och problematiserar de svenska och finska myndigheternas beslut att evakuera de finska barnen och omhänderta dem i Sverige. I Ingmarie Danielsson Malmros sammanfattning av Rüsens kritiska berättelsetyp skriver hon att sådana berättelser utgår från att vi vet bättre idag än vad vi gjorde då.⁵¹ Vi trodde att barnförflyttningen var den bästa lösningen på de finska barnens situation men idag vet vi annorlunda, så skulle man kunna tolka filmens budskap. Vid närmare granskning finns det däremot en del ledtrådar som pekar åt ett annat håll och som antyder att filmen inte i första hand utgår från ett kritiskt narrativ. Den kritiska berättelsen medför till exempel ett tankesätt om att man inte kan se på dåtiden från ett nutida perspektiv, då tidigare värderingar blir föråldrade när vi människor får nya erfarenheter. I regel förutsätter den kritiska berättelsetypen också att vi därför inte heller kan dra några omfattande lärdomar från det förflutna.⁵² Alla tre berättelser som jag har identifierat i filmanalysen ger intrycket av att vilja förmedla lärdomar, vilket gör att jag trots allt inte tror att filmen använder sig av ett kritiskt narrativ.

⁵⁰ Den bästa av mödrar, 2005, [1:33:33].

⁵¹ Danielsson Malmros, 2014, s. 185.

⁵² Danielsson Malmros, 2014, s. 185.

Av denna anledning går det istället att göra tolkningen att filmen snarare använder sig av ett exemplariskt narrativ. På många sätt tycks de scener jag har analyserat i ovanstående stycken beskriva en historia som vi måste lära oss av för att kunna undvika att den återupprepas. I det här fallet används de finska krigsbarnens historia därmed som ett dåligt exempel att följa, något som är typiskt för den exemplariska berättelsetypen.⁵³

Boken *Med lapp om halsen: 70.000 finska krigsbarn 1939-1946*, som jag har läst inför denna uppsats, hade i sin första upplaga ett annat namn. Boken hade tidigare titeln *Det får inte hända igen*.⁵⁴ Jag vill uppmärksamma denna titel av den anledning att jag tycker den speglar precis de berättelser och de budskap som också filmen förmedlar, och med bara ett fåtal ord visar hur dessa berättelser huvudsakligen är av exemplarisk karaktär. Med Eero som huvudperson och exempel skildrar filmen hur svårt det kunde vara att skeppas mellan två olika länder och dras mellan två olika familjer, utan att veta var man egentligen hör hemma. Även de andra finska krigsbarnen som man får se i den första delen av filmen går uppenbarligen igenom trauman när de slits från sina mödrars armar och när syskon separeras. Med ett annat ord kan man beskriva det som de finska krigsbarnen och Eero får gå igenom i filmen som *hemskt*. Min uppfattning är att sådana här skildringar framförallt har som avsikt att avskräcka och uppmana till att liknande händelser aldrig får ske igen. Man blir sannerligen inte uppmuntrad att evakuera barn utan deras föräldrar när man har vetskapen av att det kan bli som det blev för Eero.

En fråga som filmens berättelser väcker är frågan om vad som är och var moraliskt rätt. Enligt Rösen utmärker sig den exemplariska berättelsetypen genom att behandla moral som något tidlöst, något som alltid förblir densamma. Om något är rätt eller fel moraliskt idag, måste det ha varit det då också.⁵⁵ Att slita någon från deras mammas armar blir således inget som går att riktigt rättfärdiga trots omständigheterna. Samma sak gäller de flesta skeenden som skildras inom de olika berättelserna ovan och därmed drar jag slutsatsen att filmen företrädesvis använder sig av ett exemplarisk narrativ.

Berättelser ur dagstidningar

Det är bevisligen så att filmens utgivelse och goda omdöme har stimulerat ett flertal artiklar i olika dagstidningar. Dessa artiklar inkluderar bland annat recensioner, intervjuer och personliga berättelser. Det är rimligt att anta att filmen, och de berättelser den representerar,

⁵³ Danielsson Malmros, 2014, s. 185.

⁵⁴ Liikkanen, 1995, s. 1.

⁵⁵ Rösen, 2005, s. 30–31.

genom dessa artiklar också har fått viss ökad uppmärksamhet. Baserat på min genomsökning av Kungliga bibliotekets dagstidningstjänst har jag konstaterat att de artiklar som över huvud taget nämner finska krigsbarn under perioden 2005–2006 nästan alla har varit skrivna i anknytning till filmen, vilket i min mening tyder på att filmen medförde ett ökat intresse för de finska krigsbarnens berättelser överlag. Följande del av analysen kommer att undersöka vilka berättelser som skildras i dessa artiklar jämfört med de berättelser som skildras i filmen. Några artiklar som jag bedömer som särskilt utstickande kommer också att analyseras vidare på eget håll. Jörn Rüsens berättelsetypologi kommer även här att hänvisas till i samband med dessa jämförelser.

Samma berättelser i annan form

Många av texterna i de olika dagstidningarna är framförallt avsedda att informera läsaren om filmen. Något som alla artiklarna har gemensamt är att de precis som filmens inledande textruta vill kontextualisera filmens handling genom att redogöra för de grundläggande faktauppgifterna angående barnförflyttningen. Vilken fakta som artikeln väljer att lägga fram skiljer sig från artikel till artikel, men information som förenar nästan alla är att de nämner antalet krigsbarn som skickades till Sverige, cirka 70 000. Min tolkning är att syftet med att skriva denna siffra är att väcka läsarnas uppmärksamhet och understryka hur monumental den historiska händelsen är.

Med undantag för artiklar som kommer presenteras under följande underrubriker är det svårt att urskilja att någon av dessa artiklar skulle försöka berätta en annan berättelse än de som filmen skildrar. På ett eller annat sätt tycks samtliga artiklar i ett återuppreparande mönster presentera den historiska händelsen, återberätta filmens handling och beskriva filmen som sorglig eller känslösam. ”Berättelsen om krigets fasor” som jag har identifierat i den föregående filmanalysen återkommer exempelvis i en artikel i *Dagens Nyheter*. Här beskrivs det kortfattat hur Eeros pappa hade dött i kriget och hur han motvilligt behövde lämna sin mamma.⁵⁶ ”Berättelsen om att höra hemma” är också minst lika närvarande i artiklarna. I *Svenska Dagbladet* står det i linje med denna berättelse att barnen skickades med inte mycket mer än en adresslapp om halsen och en finsk-svensk ordbok till en helt främmande miljö på obestämd tid, bara för att ”rotas upp” igen när de äntligen kände sig hemma.⁵⁷ ”Berättelsen om moderskap” finns också utmålad i flera artiklar, så som i *Aftonbladet* där det precis samma

⁵⁶ Blomkvist, Mårten, Bildskön hemlängtan, *Dagens Nyheter*, 2005-11-04.

⁵⁷ Gentele, Jeanette, Ett levande trauma, *Svenska Dagbladet*, 2005-11-04.

fråga står skriven som jag själv föreställer; ”hade han två mödrar, eller ingen alls?”⁵⁸ Att hänvisa till varje ställe där någon av dessa tre berättelser återkommer i artiklarna hade varit både repetitivt och ointressant, så sammanfattningsvis vill jag bara åter poängtera att artiklarna innehåller i stort samma berättelser som filmen.

Filmregissörens berättelser

Två av de mer innehållsrika artiklarna som jag kunde lokalisera är båda baserade på intervjuer med filmens regissör Klaus Härö. I intervjun till *Svenska Dagbladets* artikel med titeln ”Historien väntade på Härö” ligger tyngdpunkten i stor utsträckning på regissörens motiv till varför han ville göra en film om finska krigsbarn. Han betonar i synnerhet hur han ville skapa en berättelse om barnförflyttningen ur ett barns perspektiv.⁵⁹ I intervjun som presenteras i artikeln ”Krigets barn fick betala ett högt pris” ur *Dagens Nyheter* berättar Härö om filmens koppling till idag, och hur han är stolt över att den lika väl kan säga något om tiden vi lever i nu. Barnförflyttningen av de finska krigsbarnen är visserligen unik på många sätt, men Härö noterar att barn flyttas mellan familjer och kulturer även idag.⁶⁰ Detta kan belysa betydelsen av berättelserna för dagens samhälle.

Ur ett historiekulturellt perspektiv sticker några av Härös kommentarer ut i mängden. Han förklarar i *Svenska Dagbladet* att en av anledningarna till att han sporrades till att göra filmen var att han undrade varför ingen hade gjort en sådan film tidigare. Han tycks beskriva ett tomrum och en eftersaknad av berättelser från de finska krigsbarnen i populärkulturen, något som han förknippar med att krigsbarnen själva ofta inte ville prata om sina upplevelser. Denna uppfattning ser vi också reflekterad i filmen där Eero inte pratar med sin mamma om sina upplevelser förrän 60 år senare.

När kriget var slut fanns det så mycket misär att ta itu med att man tyckte att krigsbarnen skulle vara tysta och tacksamma med tanke på hur bra de hade haft det under kriget i jämförelse med alla andra. Senare när det började gå bra för Finland på 50-talet orkade man inte prata om kriget mera, man ville glömma och krigsbarnen fick aldrig dela med sig av sina upplevelser, varken de goda eller de dåliga. [...] Det var inte förrän på 90-talet när krigsbarnen blivit pensionärer, som berättelserna började komma.⁶¹

Även i artikeln i *Dagens Nyheter* ser vi Härö göra samma uttalande om att de finska krigsbarnen

⁵⁸ Andersson, Jan-Olov, Gripande om ensamt barn, *Aftonbladet*, 2005-11-04.

⁵⁹ Gentile, Jeanette, Historien väntade på Härö, *Svenska Dagbladet*, 2005-11-07.

⁶⁰ Bender-Pulido, German, Krigets barn fick betala ett högt pris, *Dagens Nyheter*, 2005-11-06.

⁶¹ Historien väntade på Härö, *Svenska Dagbladet*, 2005-11-07.

allt som oftast teg om deras upplevelser tills det att de var mycket äldre. Han anser att barnens trauman och psykologiska problem som uppstod av förflyttningen inte blev uppmärksammade då de förövrigt i de flesta fall fick sina fysiska behov tillgodosedda och ansågs därför vara ”välmående”. Barnen blev tillsagda att hålla tysta och vara tacksamma och gjorde en lång tid som de blev tillsagda.⁶²

Härös kommentarer går hand i hand med hur andra händelser under andra världskriget, som exempelvis Förintelsen, inte heller fick ett särskilt omfattande utrymme i historiekulturen förrän många år senare. Klas-Göran Karlsson beskriver hur 50-talet var en tid där man inte pratade så mycket om förintelsen och judarnas öden. Det finns eventuellt flera anledningar till detta varav en av de större anledningarna kan förmodas vara det nya hotet som växte fram med kalla kriget och den ökade produktionen av kärnvapen. En annan anledning är vad Karlsson kallar generationsfrågan. Generationen som fick uppleva ett folkmord vill ofta inte prata om sina upplevelser på grund av att minnena ofta var svåra att uthärda. Generationen efter vill inte alltid heller prata om händelserna då de hellre fokuserar på att bygga upp samhället igen. Den tredje generationen som är utan personliga minnen av folkmordet är däremot ofta den generation som intresserar sig för historien, ställer frågor till sina farföräldrar och framförallt vill studera och lära sig av det förflutna.⁶³ Barnförflyttningen mellan Finland och Sverige är givetvis långt ifrån ett folkmord, men det är tänkbart att samma princip av oförmåga och ovilja att prata om svåra upplevelser likaså går att tillskriva de finska krigsbarnen.

Allt sammantaget så presenterar inte artiklarna i varken *Svenska Dagbladet* eller *Dagens Nyheter* någon mycket annorlunda berättelse än filmen gör, vilket kanske inte är konstigt med tanke på att regissörens tankar tar den största platsen av texten och de kommer givetvis inte skilja sig så mycket från filmens skildringar och budskap. De negativa upplevelser av övergivenhet, identitetsproblematik och trauman som krigsbarnen fick erfara är, precis som i filmen, det som står i centrum i artiklarna.

På samma sätt som berättelserna i dessa artiklar motsvarar de från filmen så tyder mycket på att även den exemplariska berättelsetypen förblir densamma. I *Dagens Nyheter* är det tydligt att Härö ställer sig kritisk till beslutet att skicka iväg barnen till ett annat land och iväg från sina mödrar. När han försöker sätta sig in i barnens situation uttrycker han sig med färgstarka ord hur förfärad han är av vad barnen fick gå igenom. Han menar att det inte kunde vara lätt

⁶² Krigets barn fick betala ett högt pris, *Dagens Nyheter*, 2005-11-07.

⁶³ Karlsson, 2008, s. 69.

för något barn att skickas till en ”främmande värld där man inte talar språket”⁶⁴ Den moraliska aspekten av det exemplariska narrativet blir här åter synligt i och med att Härö tycks antyda att det var moraliskt fel att skicka iväg barnen. Båda artiklarna visar också på hur den historiska berättelsen om de finska krigsbarnen går att använda som ett dåligt exempel på vad man bör eller inte bör göra i en liknande situation. Att Härö poängterar filmens koppling till idag och drar paralleller till dagens flyktingbarn är ytterligare något som antyder en exemplarisk och tidlös berättelse, men framförallt kanske detta resonemang utesluter användandet av ett kritiskt eller genetiskt narrativ då båda dessa berättelsetyper förutsätter att tiden har förändrats.

Två genetiska berättelser

De mest intressanta artiklarna i min mening är de två artiklar och insändare som inte egentligen handlar om filmen *Den bästa av mödrar* i sig. De är snarare skrivna som en reaktion eller respons till filmen. Filmen blir i dessa fall bara en inspirationskälla som fick artikelförfattarna att känna behovet att lägga till sin röst till berättelsen. Det finns två artiklar av detta slag skrivna under åren kring filmens utgivelse. Båda är skrivna av personer som antingen själva är före detta krigsbarn och vill berätta sin personliga berättelse, eller har familjemedlemmar som var krigsbarn.

Till skillnad från de andra artiklarna i denna analys, som jag överlag bedömer endast vidareförmedla samma berättelse som filmen, så lägger den ena av dessa artiklar fram en helt annan berättelse. Artikeln ur *Svenska Dagbladet* med titeln ”Jag älskade min svenska familj” är skriven av ett före detta krigsbarn vid namn Tove Lindquist. Den är till synes skriven i syftet att belysa hur barnförflyttningen också kunde vara i högsta grad positivt för vissa barn, inte bara den sorgliga och svåra upplevelse som skildras i filmen. Lindquist berättar hur hon fick uppleva ett par underbara år hos sin svenska familj, en familj hon stod nära resten av livet även efter att hon hade återvänt till Finland. Hennes svenska familj gav också mycket stöd åt henne och hennes finska mamma i flera år efter kriget och på somrarna återvände hon ofta till Sverige för att besöka sin gamla fosterfamilj. Lindquist delger att hon tycker att filmen är oerhört bra, men att hon upplever att många som ser den får fel intryck av hur barnförflyttningen faktiskt var. Hon ställer den retoriska frågan om ”det hade varit bättre om Sverige inte taget emot barnen över huvud taget och låtit dem svälta?”⁶⁵ Hon vänder sig således mot uppfattningen om

⁶⁴ Krigets barn fick betala ett högt pris, *Dagens Nyheter*, 2005-11-07.

⁶⁵ Lindquist, Tove, Jag älskade min svenska familj, *Svenska Dagbladet*, 2006-01-05.

att evakueringen av de finska krigsbarnen överlag var problematisk och att Sverige kanske inte alls borde ha tagit emot barnen.

Artikeln ur *Aftonbladet* betitlad ”Krigsbarnen fick två separationer” lägger inte fram en lika positiv berättelse som den förra. Istället visar artikelförfattaren Yrsa Stenius på ytterligare exempel av hur barnen kunde bli negativt påverkade av händelserna de fick gå igenom vid barnförflyttningen. Det främsta av dessa exempel handlar framförallt om hur krigsbarnen i de flesta fall blev bortskickade två gånger eller fler från mammor och pappor som de hade bildat starka relationer med.⁶⁶ Detta narrativ går på flera sätt hand i hand med de som filmen presenterar, i och med att både filmen och artikeln uppmärksammar hur omtumlande och svårt det ofta var för krigsbarnen.

Dessa två artiklar står ut som jämförelsevis unika i sitt sammanhang då de är de första artiklarna i källmaterialet som visar tecken på användandet av ett genetiskt narrativ. Den första ledtråden som kan peka på att artiklarna använder sig av genetiska narrativ är hur båda författarna redogör för moraliska aspekterna av barnförflyttningen. Jag vill här hänvisa till nedanstående citat från Stenius som jag tycker sammanfattar hennes perspektiv på historien väl:

Vi ska absolut inte döma dem som ville så väl. De ägde ingen annan kunskap än den som sade att barn far illa av svält, av kyla, av otrygghet i städer som brann under bombmattor. Självklart ville man skona dem.⁶⁷

Vad Stenius demonstrerar är ett tankesätt som utgår från att vi inte kan döma dåtidens människor utifrån någon slags universell och konstant moral. Enligt Rösen är ett kännetecken av det genetiska narrativet att moral förlorar sin statiska karaktär. Moral ska då inte ses som något som är hugget i sten, istället är det något som genomgår en ständig förändringsprocess.⁶⁸ Detta blir då anledningen till att vi inte kan påstå att det var moraliskt rätt eller fel att ta de finska barnen ifrån sina föräldrar och skicka dem till Sverige.

Ett annat tecken på att de båda artikelförfattarna använder sig av ett genetiskt narrativ är att de understryker att historien har förändrats. Vi kan inte döma dåtiden utifrån våra nutida värderingar eftersom det råder helt andra förutsättningar nu än det gjorde då. För att försöka översätta Rösens tämligen avancerade formuleringar så menar han att utveckling och förändring är centrala utgångspunkter i det genetiska narrativet. Människans beteende idag

⁶⁶ Stenius, Yrsa, Krigsbarnen fick två separationer, *Aftonbladet*, 2005-11-08.

⁶⁷ Krigsbarnen fick två separationer, *Aftonbladet*, 2005-11-08.

⁶⁸ Rösen, 2005, s. 33.

skiljer sig från hur det var förr och är något som genomgår en oavbruten evolution. Detta är något som Stenius verkligen demonstrerar när hon skriver att barnförflyttningen har gett oss ny kunskap som vi hade kunnat agera utifrån om vi konfronterades med en liknande situation i framtiden. Hon tycks enligt mig mena att vi vet hur dåligt barnen mådde av att slitas ifrån sina föräldrar och att det därmed inte är något som bör upprepas. Alternativet må hända vara att barnen får gå hungriga och kalla, men de har åtminstone tryggheten av deras mamma.⁶⁹ Även om man inte håller med Stenius argument i denna fråga går det inte att förneka att hon argumenterar utifrån lärdomar hon har tagit ur historien. Av vikt är det att understryka att hon inte påstår att vi skulle ha agerat på ett annat sätt då, hon menar istället att vi måste agera på ett annat sätt nästa gång vi ställs inför en liknande situation. Lindquist skriver på samma sätt att ”Man måste komma ihåg att det inte fanns kunskap och erfarenhet i Sverige av den här sortens masshjälp”⁷⁰ Med andra ord är det lätt att tro att man vet vad som hade varit rätt eller fel agerande när man sitter med facit i hand, men när dessa händelser tog plats saknades vår nutida kunskap av att kunna veta vad agerandet hade för konsekvenser.

Jag måste på denna punkt emellertid notera att skillnaden mellan ett exemplarisk narrativ och ett genetisk narrativ inte alltid är den tydligaste i fråga om att lära sig från det förflutna. Det är också tänkbart att man kan tolka dessa formuleringar som ett exemplariskt narrativ eftersom de till viss del tycks understryka att historien blir livets läromästare. Även i exemplariska berättelser är lärdomar av det förflutna av avgörande betydelse. Skillnaden i mina ögon ligger i att barnförflyttningen inte utgör ett bra eller dåligt exempel av något som borde eller inte borde ha hänt, till skillnad från hur filmen och analysens tidigare artiklar framställer det.

Något som också tyder på att det är ett genetisk narrativ som framställs i dessa två artiklar är att de båda använder sig av både för och motargument, och visar på en medvetenhet om att det finns olika perspektiv, upplevelser, och tolkningar av händelsen. Tove Lindquist som framförallt vill skildra sin positiva upplevelse av att bli skickad till Sverige, tar sig ändå tid att medge att det finns barn som inte hade samma tur som henne, och att dessa personer i många fall fortfarande brottas med svåra minnen från sin barndom.⁷¹ Yrsa Stenius drar denna tankegång något längre. Hon belyser som tidigare nämnt hur barnförflyttningen kunde vara en oerhört traumatisk händelse med psykologiska konsekvenser som följer med barnen hela livet. I kontrast till denna argumentation belyser hon också hur barnförflyttningen var en produkt av

⁶⁹ Krigsbarnen fick två separationer, *Aftonbladet*, 2005-11-08.

⁷⁰ Jag älskade min svenska familj, *Svenska Dagbladet*, 2006-01-05.

⁷¹ Jag älskade min svenska familj, *Svenska Dagbladet*, 2006-01-05.

medlidande och välmenande och att de svenska fosterföräldrarna allt som oftast var ansvarstagande och hjälpsamma. Precis som att många barn fick negativa upplevelser var det också många som fick ett bra liv i Sverige.⁷² Att genom sin berättelse åskådliggöra att det finns mer än ett perspektiv att se på händelsen tyder på en acceptans för ställningstaganden som går emot det egna. Detta är återigen något som Rüsen beskriver när han angående den genetiska berättelsetypen säger att ”Differing standpoints are acceptable because they can be integrated into an embracing perspective of temporal change.”⁷³

När barnförflyttningen pågick – en jämförande analys

För att sammanfatta de tidigare delarna av analysen så kan man utan tvivel dra slutsatsen att de berättelser som skildras i filmen och de associerade artiklarna i huvudsak är sorgliga och ger en negativ bild av de finska krigsbarnens situation och upplevelser. Det uppstår för mig då en nyfikenhet om vilka berättelser som berättades om barnförflyttningen under tiden för dess genomförande. Om samma berättelser om identitetsproblematik och trauma hade berättats ställer jag mig tveksam till att så många barn faktiskt hade skickats över till Sverige och att så många svenska familjer var villiga att ta emot dem. Med det sagt kommer följande avslutande del av analysen att undersöka skillnaderna mellan de tidigare identifierade berättelserna och artiklar skrivna under åren 1939–1944.

Berättelsen om Sveriges hjälpsamhet och ansvar

Något av det första man lägger märke till när man läser de äldre artiklarna från 1939–1944 är att det överallt står hur stort behov av hjälp Finland är och hur Sverige och den svenska allmänheten ställer upp för att hjälpa till. Ett intrycket man får av att läsa artiklarna är att hela den svenska befolkningen hjälpte till, antingen med att donera pengar, sy kläder eller ställa upp som fosterföräldrar. Även svenska barn visas vara med och hjälpa till genom att skänka bort sina egna julklappar till de finska barnen.⁷⁴ Med jämna mellanrum står det detaljerat i alla tre undersökta dagstidningar om hur många företag, organisationer och privatpersoner som anmäler sig frivilliga som fostervärdar för krigsbarnen. Andra bra exempel på hur tidningsartiklarna skildrade, och på många sätt främjade, hjälparbetet är de notiser som ofta publiceras vid sidan om andra artiklar. *Dagens Nyheter* har bland annat på en tidningssida publicerat en lång lista över olika hjälporganisationer som man kan vända sig till om man vill hjälpa Finland och de finska krigsbarnen. På listan nämns 19 olika organisationer, däribland

⁷² Krigsbarnen fick två separationer, *Aftonbladet*, 2005-11-08.

⁷³ Rüsen, 2005, s. 33.

⁷⁴ *Svenska Dagbladet*, 1939-12-07.

Centrala Finlandshjälpen, Svenska Röda Korsets insamling, Svenska Missionsförbundet, Nationalinsamlingen för Finland mm.⁷⁵ Ett annat lika tydligt exempel är *Svenska Dagbladet* som i nästan alla tidningsutgåvor där finska krigsbarn omnämns sänder med en notis angående dagstidningens egen insamling för finska barn.

Hjälpen från svenskt håll beskrivs genomgående i alla tre undersökta tidningar med färgstarka adjektiv så som offervilja, uppoffring, hjälpsamhet och skyldighet. ”Villigheten att ta emot finska barn är rörande”⁷⁶ står det i *Svenska Dagbladet*. I *Aftonbladet* står det att den Centrala Finlandshjälpen är ”tacksamma att allmänheten har visat så stor hjälpsamhet och offervilja”.⁷⁷ Orden ”rörande” och ”offervilja” återkommer även i *Dagens Nyheter*.⁷⁸ Dessa ord bidrar till att skildra en berättelse som framhäver det svenska folkets plikttrogenhet och goda moraliska kompass. På samma gång är det också underförstått att Sverige utför dessa goda gärningar på grund av Sveriges starka relation med Finland, och att det svenska folket inte nödvändigtvis hade utfört samma hjälp till vilket land som helst.

Till skillnad från filmen och de moderna artiklarna så beskriver de äldre artiklarna överlag inte alls samma traumatiska och påfrestande berättelse angående själva barnevakningen. År 1939 beskrivs i *Aftonbladet* de barn ombord på fartygen med destination Sverige som både glada och pigga, utan någon djupgående kunskap om varför de förts bort från sitt hemland.⁷⁹ Denna beskrivning står givetvis i stor kontrast mot hur båttransporterna skildras i *Den bästa av mödrar*, där barnen ligger trångt packade på golvet, hostandes och gråtandes.⁸⁰ Samma kontrast ser vi också i *Svenska Dagbladet* där det berättas att barnen hade gott humör och att de inte hade några problem med att besöka doktorn efter att de var mätta och belåtna. Bredvid artikeln finns ett fotografi som avbildar ett litet barn med en brödbulle i handen. Bilden har en undertext som lyder ”Aptiten var det inget fel på”.⁸¹ Det är uppenbart i de äldre artiklarna att barnens fysiska hälsa är den som blir prioriterad. Sjuka barn får besöka läkare och de undernärda barnen får äntligen mat i Sverige. Hur barnen mår psykologiskt förblir för det mesta ignorerat. Även de artiklar som inte skildrar barnen som glada och pigga undviker att beskriva barnens mentala och känslomässiga tillvaro. Istället uppmärksammas barnens behov av mat. I en artikel från *Svenska Dagbladet* 1942 beskrivs barnen som anländer till Sverige som klena och

⁷⁵ *Dagens Nyheter*, 1939-12-15.

⁷⁶ *Svenska Dagbladet*, 1941-12-15.

⁷⁷ *Aftonbladet*, 1939-12-08.

⁷⁸ *Dagens Nyheter*, 1939-12-07.

⁷⁹ *Aftonbladet*, 1939-10-14.

⁸⁰ *Den bästa av mödrar*, 2005, [0:15:20].

⁸¹ *Svenska Dagbladet*, 1942-02-01.

undernärda.⁸² *Aftonbladet* rapporterar också att barnen ofta är mycket undernärda när de kommer till Sverige, så pass allvarligt att deras magar behöver särskild hjälp för att klara av den svenska maten.⁸³

När barnen anländer till Sverige kan de måhända vara undernärda, men av de flesta tidningsartiklar att döma så är situationen den motsatta när barnen några år senare ska skickas tillbaka till Finland. Samtliga av de undersökta artiklarna återger en berättelse där de svenska hjälporganisationerna och de svenska fosterfamiljerna har tagit väl hand om barnen inför deras återresa till Finland. I *Svenska Dagbladet* finner man en kort text med en kommentar från ett sjuårigt krigsbarn som tydligt demonstrerar hur bra barnen blir omhändertagna. Sjuåringen hade blivit tillfrågad vad han ville hälsa sin mamma hemma i Finland och hade svarat ”Hälsa mamma att jag får äta mig mätt varje dag”.⁸⁴ Andra skildringar av hur bra barnen blev omhändertagna inkluderar bland annat en artikel från *Dagens Nyheter* där det berättas om en fin julfest som Centrala Finlandshjälpen hade arrangerat för de krigsbarn som var under deras omvårdnad.⁸⁵

I linje med denna positiva berättelse följer också tidningarnas skildring av Finlands tacksamhet. I *Svenska Dagbladets* artikel från 1943, när barnförflyttningarna hade börjat lugnas ner och en hel del krigsbarn hade börjat återvända till Finland, står det att ”varenda svensk som dessa dagar reser i Finland, får otaliga bevis på den tacksamhet Finlands folk känner över den hjälp som vi har kunnat lämna vård broderfolk”.⁸⁶ En kvinna från Helsingfors skriver i ett brev hur hon har hört talas om att barnen som skickades till Sverige i de inledande barnförflyttningarna togs väl om hand om, och att hon därför har ett orubbligt förtroende för att hennes egna barn ska få samma hjälp i Sverige.⁸⁷ Det finns många fler exempel på hur tidningarna vill skildra hur tacksamt den svenska nödhjälpen blev mottagen av Finland. Dessa skildringar i kombination med de gällande barnens välmående ger en oerhört positiv och hoppfull bild av barnförflyttningarna, till skillnad från skildringarna i *Den bästa av mödrar*.

Sammanfattningsvis skulle jag hävda att de berättelser som skildras av de samtida dagstidningarna inte alls överensstämmer med berättelserna som filmen skildrar. Att barnen skulle kunna få långvariga psykologiska bekymmer på grund av barnförflyttningen är inget

⁸² *Svenska Dagbladet*, 1942-02-22.

⁸³ *Aftonbladet*, 1942-01-07.

⁸⁴ *Svenska Dagbladet*, 1942-01-08.

⁸⁵ *Dagens Nyheter*, 1939-12-27.

⁸⁶ *Svenska Dagbladet*, 1943-07-21.

⁸⁷ *Svenska Dagbladet*, 1941-12-22.

som någon av artiklarna uppvisar en medvetenhet om. Samtidigt måste man ta hänsyn till att de på den tiden inte kunde använda sig av samma tillbakablickande perspektiv som vi kan idag, där konsekvenserna redan är förutbestämda. Den primära berättelse som man istället kommer i kontakt med när man läser de gamla artiklarna är berättelser om Finlands nöd och Sveriges nödhjälp, om hur omfattande svenskarnas uppoffring var och om hur bra barnen fick det i Sverige.

Vi vill ha barn!

Det är inte alla artiklar om den svenska hjälpsamheten och offerviljan som bara skildrar en altruistisk vilja att hjälpa till. Somliga artiklar kan också tolkas som en egoistisk berättelse om den svenska hjälpsamheten, framförallt från fosterföräldrarnas håll. Det tycks inte bara var hjälpsamma och empatiska familjer som vill skydda och ta hand om de finska barnen för barnens eget bästa. Det omfattande intresset och benägenheten att omhänderta de finska krigsbarnen förefaller också härstamma från familjer som ur ett mer själviskt perspektiv vill ha ett barn. Denna berättelse framkommer bland annat i en artikel från 1939 ur *Dagens Nyheter* där en av krigsbarnens föreståndare berättar att hon har ”svårt att dela ut de små finska barnen rättvist” och att de ”inte räcker till” som om de vore karameller som skulle delas upp rättvist mellan godissugna barn. I samma artikel beskrivs också hur vissa åldrar är mer önskvärda än andra och hur det är många barnlösa familjer som inte ”vill något hellre än att adoptera de unga barnen”.⁸⁸ Av formuleringen ”adoption” att döma är det lätt att få intrycket att dessa familjer inte har förstått att tanken är att de finska krigsbarnen ska resa tillbaka till Finland när kriget tar slut. Även *Aftonbladet* antyder i en artikel från 1939 att de frivilliga fosterfamiljerna ideligen ringer Centrala Finlandshjälpen med ”ivriga frågor” om varför dom inte ännu har fått omhänderta ett finskt barn.⁸⁹ En artikel publicerad tre år senare i *Svenska Dagbladet* visar att denna mentalitet inte bara förekom i den inledande perioden av barnförflyttningen. Artikeln beskriver den tidigare nämnda utbredda frivilligheten att ta hand om barnen som att ”efterfrågan är betydligt större än tillgången på finska barn just nu”.⁹⁰ Barnen beskrivs återigen inte som människor i denna formulering, utan snarare som handelsvaror.

Efter att ha uppmärksammat denna aspekt av den svenska hjälpsamheten går tankarna tillbaka till *Den bästa av mödrar*. Det är inte omöjligt att göra tolkningen att filmen i vissa scener också skildrar denna berättelse. Scenen som jag har använt som exempel under ”berättelsen om

⁸⁸ *Dagens Nyheter*, 1939-12-07.

⁸⁹ *Aftonbladet*, 1939-12-23.

⁹⁰ *Svenska Dagbladet*, 1942-01-08.

krigets fasor” där ett spädbarn skiljs från sin protesterande och gråtande storasyster går även att tolka som en situation där fosterfamiljernas egoistiska ambition att bara vilja ta hand om ett spädbarn leder till en traumatisk upplevelse för barnen som kanske hade kunnat undvikas. Samma berättelse fortsätter när vi får reda på att den mest centrala anledningen till Signes inledande ovilja att bry sig om Eero är att hon hade förväntat sig att få ta hand om en flicka, nästan som en ersättning för dottern hon hade förlorat. Därmed blir även Signes frivillighet att ta emot ett finskt krigsbarn skildrat som ett självintresse snarare än välvilja för Finlands krigsdrabbade barn.⁹¹

Ett traditionellt narrativ – ”Samhörighetstanken”

Det historiska narrativ i enlighet med Rüsens typologi som jag tycker är enklast att identifiera i de äldre artiklarna är den traditionella berättelsetypen. I det här fallet är det Sveriges relation till Finland som utgör traditionen i sammanhanget. Finland har länge varit en del av Sverige och det svenska språket har fortfarande en status som ett officiellt språk i Finland. När vårt grannland således blev attackerat var det lite som att en del av Sverige själv blev attackerat. Denna samhörighetstanke är något som är förhållandevis påtagligt när man läser artiklarna från 1939–1944. Narrativet om brödraskap uppenbarar sig återkommande i många av de äldre artiklarna. Ett exempel ur *Svenska Dagbladet* är hur Finland beskrivs som ”vårt broderland i öster” och att situationen i landet är det ämne som ligger oss svenskar närmast om hjärtat.⁹² Inte i någon artikel kommer detta budskap fram mer uppenbart än i *Aftonbladets* artikel från 1939, bara någon vecka efter vinterkrigets början. I artikeln står det att ”Den nordiska samhörighetens stora framtidsidé undergår sitt eldprov och de historiska banden mellan svensk och finsk kultur, båda grenar från det västerländska frihetsarvets stam, utsätts för hårdare påfrestningar än kanske någonsin tillföre”⁹³ Vad som i synnerhet är intressant med detta citat är hur det demonstrerar det historiska narrativets koppling till historiemedvetandet. I citatet förekommer historiemedvetandets alla tidsdimensioner. Det förflutna används för att legitimisera de kulturella likheterna mellan Sverige och Finland och understryka det nutida behovet av att hjälpa varandra, samtidigt som förväntningar på framtiden används för att visa vad som står på spel.

Danielsson Malmros skriver att den traditionella berättelsetypen bär med sig ”förpliktelser och krav” som inte går att avsäga sig.⁹⁴ Många artiklar uppmanar det svenska folket att engagera

⁹¹ Den bästa av mödrar, 2005.

⁹² *Svenska Dagbladet*, 1939-12-07.

⁹³ *Aftonbladets*, 1939-12-06.

⁹⁴ Danielsson Malmros, 2014, s. 185.

sig i hjälpaktionerna till Finland och de motiveras ofta med liknande argument baserade i en typ av förpliktelse. Ett utdrag ur *Svenska Dagbladet* som vittnar om förpliktelserna är följande: ”Finlands hjältemodiga kamp är av avgörande betydelse också för vårt lands öde. Genom att hjälpa barnen kunna vi något litet gälda vår tacksamhetsskuld till det tappra Finland.”⁹⁵ Med detta sagt anser jag sammanfattningsvis att det inte finns många andra alternativ än att tillskriva de äldre artiklarna ett traditionellt narrativ.

⁹⁵ *Svenska Dagbladet*, 1942-02-14.

Resultat och diskussion

Undersökningen för denna uppsats har handlat om de historiska berättelserna om de finska krigsbarnen som skildras i filmen *Den bästa av mödrar*, artiklar skrivna i samband med filmen samt artiklar skrivna om finska krigsbarn under perioden 1939–1944. Syftet med denna undersökning har varit att redogöra för hur de finska krigsbarnens historia lever kvar i samhället och historiekulturen idag.

Uppsatsens analys har följaktligen varit uppdelad i tre huvuddelar för att motsvara källmaterialet och frågeställningen. Den första delen har utgjorts av en filmanalys med avsikt att tolka och identifiera vilken eller vilka berättelser som förekommer i filmen. Del två av undersökningen har utgått från en textanalys av artiklarna som publicerade i samband med filmens utgivning. Syftet med denna del har varit att examinera om dessa artiklar enbart återberättar samma berättelser som filmen eller om de skildrar annorlunda eller nya berättelser. Den tredje och sista delen av analysen har även den varit baserad på en textanalys av artiklar, i detta fall de äldre artiklarna från det samtida reportaget om barnförflyttningarna. Denna del har varit menad att redogöra för eventuella skillnader och likheter mellan berättelserna som skildrades då och berättelserna som, genom *Den bästa av mödrar*, skildras idag.

I filmanalysen har jag identifierat tre huvudsakliga berättelser och motiverat mina tolkningar med rikligt av exempel från filmens scener. Den första berättelsen har jag kallat ”Berättelsen om krigets fasor” och den innefattar alla de scener och budskap som avbildar det finska vinterkriget och framförallt de trauman som huvudpersonen Eero och de andra finska krigsbarnen fick gå igenom. De två andra berättelserna handlar mindre om krigets trauman och går istället över till att skildra den identitetsproblematik som de finska krigsbarnen fick som resultat av barnförflyttningen. Den ena av dessa berättelser, som framförallt handlar om Eeros roll i den nya fosterfamiljen, har jag valt att kalla ”Berättelsen om att höra hemma”. Den sista berättelsen har jag namngett ”Berättelsen om moderskap” då den handlar om Eeros skiftande relation till sin finska mamma och sin svenska fostermor.

Svaret på frågan om vilka berättelser som skildras i artiklar skrivna i samband med filmen framkommer tydligt i analysens andra del. Dessa artiklar har ur ett övergripande perspektiv inte tillfört några andra berättelser än de som filmen skildrar. Undantagen är två artiklar som är skrivna av personer med personliga kopplingar till barnförflyttningen och vill lägga till sina egna berättelser till filmens. Två andra artiklar tar hjälp av en intervju med filmens regissör för att producera mer innehållsrika texter, men även dessa reflekterar i stort ingen märkbar

förändring av filmens berättelser. För övrigt så är de flesta artiklar framförallt ämnade att återberätta filmens handling och gör därför inte något försök att sätta in filmen i ett större meningssammanhang. Även det material som sällades bort ur källmaterialet på grund av dess knapphändighet motsvarade ofta också denna oerhört förenklade synopsis av filmens handling och berättelser.

När det kommer till den jämförande analysen av det äldre källmaterialet så har undersökningen framförallt visat på att den samtida nyhetsrapporteringen skildrar helt andra berättelser än filmen och de nyare artiklarna. Detta innebär att skildringen och betydelsen av de finska krigsbarnens psykologiska påfrestningar och trauman kan tänkas vara en förhållandevis ny trend att uppmärksamma inom historiekulturen. De samtida artiklarna skildrar övergripande en mycket positiv och hoppfull berättelse där de svenska insatserna för att hjälpa de finska barnen framställs som mycket omfattande och framgångsrika. Det finns ett fåtal artiklar som också uppmärksammar negativa aspekter av de finska krigsbarnens mående och omhändertagande i Sverige, men inte ens dessa uttrycker någon oro över den långvariga psykologiska effekten av barnförflyttningen och hur traumatisk upplevelsen kunde vara för barnen. En möjlig anledning till avsaknaden av ett sådant perspektiv kan vara att artiklarna berättar om en pågående situation där konsekvenserna av barnförflyttningarna inte hade visat sig ännu. Vi har idag fördelen att vi kan se tillbaka på händelsen och se de långsiktiga konsekvenserna och det är därför troligt att detta är varför dagens berättelser i större utsträckning fokuserar på barnens psykologiska trauman och hur det har påverkat dem in i vuxen ålder.

Ett annat mål med undersökningen har också varit att redogöra för vilken typ av historisk berättelse de identifierade berättelserna kan klassas som enligt Jörn Rüsen's berättelsetypologi. De olika berättelsetyperna speglar människans historiemedvetande och förmåga att använda sig av historien för att nå vissa mål. Därmed blir berättelsetyperna också ett tydligt uttryck för den historiekultur de berättas inom. När det gäller *Den bästa av mödrar* så finns det bara ett historisk narrativ som jag anser passar in på filmen och det är det exemplariska narrativet. Filmen använder sig av ett exemplariskt narrativ på det sätt att den använder de finska krigsbarnens historia och berättelsen om barnförflyttningen som något vi kan lära oss av. De moraliska lärdomarna är de som framkommer tydligast i detta fall, vilket representerar det exemplariska narrativets tidlösa och oförändliga moral.⁹⁶ För att sedan gå vidare till artiklarna kopplade till filmen så är det inte så förvånande att även dessa primärt använder sig av ett

⁹⁶ Rüsen, 2008, s. 31.

exemplarisk narrativ då de som tidigare nämnt mestadels återberättar samma berättelser som filmen. Värt att notera är samma undantag som jag hänvisade till ovan. De artiklar som är skrivna i reaktion till filmen, av personer som vill lägga fram sina egna berättelser om barnförflyttningen, håller sig inte till samma exemplariska narrativ. Beträffande dessa artiklar lutar jag mot att istället klassificera dem som genetiska narrativ, då de på ett annat sätt lyckas framhäva att samhället har utvecklats sedan 1939 och att de moraliska värderingar vi har idag inte alltid går att applicera på det förflutna. Slutligen kommer vi tillbaka till de samtida artiklarna från 1939–1944. Dessa artiklar använder sig framförallt av ett traditionellt narrativ eftersom de motiverar de svenska myndigheternas och det svenska folkets hjälpkationer med att hänvisa till Sverige och Finlands långt tillbakagående relation och ”brödraskap”.

Berättelserna som skildras i filmen och de associerade artiklarna motsvarar på många sätt den forskning som Lillemor Lagnebro presenterar i sin avhandling. Utan att det var något som jag medvetet förhöll mig till så har de tre berättelserna jag identifierat ur filmen speglat de kategorier som Lagnebro utgår från i sin analys. Huvudkategori nummer ett kallar hon för ”Resan till Sverige”, huvudkategori två kallar hon för ”Vart hör jag?” och huvudkategori tre kallar hon för ”Vems barn är jag?”.⁹⁷ Det är uppenbart hur nära dessa överensstämmer respektive berättelser i uppsatsens filmanalys; ”Berättelsen om krigets fasor”, ”Berättelsen om att höra hemma” och ”Berättelsen om moderskap”. Det är förmodligen inte något sammanträffande att dessa kategorier motsvarar min undersökning, då Lagnebros avhandling på många sätt handlar om samma psykologiska trauman som filmen skildrar. Vidare konstaterar Lagnebro den stora identitetsproblematik som många barn genomled och konsekvenserna av dessa. Bland annat var det väldigt viktigt att barnen kände sig accepterade av sin fosterfamilj för att de inte skulle utveckla dåligt självförtroende, något som Eero i *Den bästa av mödrar* verkligen inte kände till en början. Lagnebros resultat visar framförallt hur försök att förflytta av barn från deras sociala relationer, kultur och språk är dömt att misslyckas.⁹⁸

Vidgar man perspektivet till att även innefatta de mer positiva berättelser som framförallt skildras i de äldre artiklarna, kommer vi även närmare de resultat som Annu Liikkanen visar upp i sin bok *Med lapp om halsen: 70.000 finska krigsbarn 1939-1946*. En stor del av Liikkanens bok är baserad på kommentarer från intervjuade före detta krigsbarn. Dessa kommentarer åskådliggör många olika tankar, upplevelser och minnen, positiva såväl som

⁹⁷ Lagnebro, 1994, s. 28–39.

⁹⁸ Lagnebro, 1994, s. 184.

negativa, från barnförflyttningen och omhändertagandet i Sverige. Därmed skildras ett stort antal olika berättelser som inte sällan har likheter med de berättelser som har identifierats ur uppsatsens källmaterial. För att ta ett exempel så berättar en kvinna vid namn Aune hur tiden i Sverige var hennes livs mest lyckliga period.⁹⁹ Berättelser som denna visar en annan bild av barnförflyttningen än filmen skildrar men det betyder inte att det inte finns många krigsbarn som upplevde tiden i Sverige som svår.

Jag har med denna uppsats velat redogöra för den svenska historiekulturen, och berättelsebegreppet har således varit det uttryck av historiekulturen jag har valt att utgå från. Med det sagt vill jag återanknyta mina resultat till de hypotetiska frågor som inspirerade denna uppsats, i synnerhet frågan om de finska krigsbarnens berättelser kommer förmedlas vidare eller till stor del begravas och frågan om i vilken utsträckning sätt deras berättelser når ut till allmänheten. Till att börja med tror jag att det faktum att berättelsen skildras i en film gör att den har stor möjlighet att påverka historiekulturen markant, särskilt eftersom *Den bästa av mödrar* hittills är den enda filmen som skildrar finska krigsbarn. Filmer har som både Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander betonar en stor roll i samhället idag.¹⁰⁰ Man kan även vända på resonemanget och tänka sig att filmen, och det faktum att den är den enda av sitt slag, kan säga något om historiekulturen. Om man utgår från Ulf Zanders ståndpunkt att filmer alltid är dokumentära i sig själv, på det sätt att de alltid speglar historiekulturen de tillkommer inom¹⁰¹, kan man dra slutsatsen att *Den bästa av mödrar* speglar en historiekultur i stark kontrast till den som fanns under barnförflyttningarnas tid. Bilden som målas upp i den äldre historiekulturen vi finner i de äldre artiklarna är en mycket sverigevänlig bild med nationalistiska undertoner. Det svenska omhändertagandet skildrades som en självklarhet och som i största utsträckning oproblematiserad. Cirka 60 år senare, när filmen hade premiär, var historiekulturen en annan. De långvariga psykologiska konsekvenserna av barnförflyttningen har blivit synliga och en mer självkritisk och reflekterande historiekultur tycks därför ha uppstått kring händelserna. Liknande tendenser att blicka tillbaka och problematisera den svenska historien kan vi även se gällande andra delar av Sveriges förflutna. Klas-Göran Karlsson beskriver bland annat debatten om folkhemmet och tvångsteriliseringarna av tiotusentals utsatta kvinnor. Under tiden då tvångsteriliseringarna ägde rum framställdes de som nödvändiga och nyttiga av folkhälsoskäl, men under 1990-talet ändrades historiekulturen kraftigt och kritiken mot tvångsteriliseringen kom att dominera.¹⁰²

⁹⁹ Liikkanen, 1995, s. 71.

¹⁰⁰ Zander, 2006, s. 7; Karlsson, 2008, s. 63.

¹⁰¹ Zander, 2006, s. 30.

¹⁰² Karlsson, 2014, s. 17.

Det är rimligt att anta att kritiken och problematiseringen av barnförflyttningen och tvångssteriliseringen hör ihop på det sätt att de båda härstammar ur samma historiekulturella förändringsprocess, präglad av eftertanke och självreflektion.

Jag vill också uppmärksamma hur jag anser att den forskning som jag har inlett med denna uppsats potentiellt hade gått att vidareutveckla i framtiden. *Den bästa av mödrar är* som tidigare noterat bara ett av flera exempel på populärkulturella produkter som avbildar finska krigsbarn. Det finns många fler artiklar, romaner, dokumentärer och dylikt som man lika gärna hade kunnat undersöka på samma sätt. Kanske hade dessa källmaterial visat på helt andra berättelser, eller så hade de överensstämt. När det kommer till det äldre materialet för denna undersökning har jag använt mig av artiklar från en femårig tidsperiod utan att egentligen ha i åtanke att berättelserna kan genomgå en förändringsprocess inom denna period. Därför hade det varit möjligt att göra en liknande undersökning där man lägger större fokus på att undersöka berättelseskildringen under de olika krigsåren, det behöver inte nödvändigtvis heller handla om finska krigsbarn. Dessutom finns det andra vägar man kan gå för att undersöka den svenska historiekulturen. Man behöver inte använda sig av historiskt narrativ. Förslagsvis kan man följa Klas-Göran Karlssons teorier och metoder närmare genom att istället analysera historiebruk. Jag anser också att vidare forskning och jämförelser med mitt resultat hade varit oerhört intressant att jämföra med dagens invandrardebatt. Hur förhåller vi oss i den svenska historiekulturen idag till de ensamkommande flyktingbarn som anländer till Sverige idag, jämfört med de finska krigsbarnen? Barnförflyttningar är trots allt ett högaktuellt ämne idag och de ensamkommande barn som kommer till Sverige idag flyr precis som de finska krigsbarnen undan krig i sina hemländer. Frågan är om vi i Sverige har lärt oss av berättelserna om de finska krigsbarnen och kommer kunna anpassa oss efter dessa lärdomar för att motverka liknande psykologiska påfrestningar hos dagens flyktingbarn som de finska krigsbarnen genomled.

Avslutningsvis, om jag nu efter undersökningens genomförande skulle göra ett försök att sammanfatta mina personliga tankar om de olika berättelserna det finns om den stora barnförflyttningen mellan Finland och Sverige, skulle jag vilja framföra att jag inte tror att någon berättelse är mer korrekt eller bra att berätta än någon annan. Istället tror jag att det är fördelaktigt att så många berättelser som möjligt får chansen att komma till uttryck i historiekulturen, för att vi ska förstå att historien aldrig är så enkel att den kan sammanfattas från bara ett perspektiv.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Film

Den bästa av mödrar, K, Härö, regi (MRP Matila Röhr Productions, 2005) [Film]

Artiklar 2005–2006

Andersson, Jan-Olov, Gripande om ensamt barn, *Aftonbladet*, 2005-11-04

Bender-Pulido, German, Krigets barn fick betala ett högt pris, *Dagens Nyheter*, 2005-11-07

Gentele, Jeanette, Ett levande trauma, *Svenska Dagbladet*, 2005-11-04

Gentele, Jeanette, Historien väntade på Härö, *Svenska Dagbladet*, 2005-11-07

Lindquist, Tove, Jag älskade min svenska familj, *Svenska Dagbladet*, 2006-01-05

Stenius, Yrsa, Krigsbarnen fick två separationer, *Aftonbladet*, 2005-11-08

Eklund, Bernt, Våldsamt laddade känslor tar över allt, *Expressen*, 2005-11-04

Hellström, Maria, ”Den bästa av mödrar” gör succé i Lübeck, *Expressen*, 2005-11-08

Artiklar 1939–1944

Aftonbladet, 1939-12-23

Aftonbladet, 1939-10-14

Aftonbladet, 1942-01-07

Aftonbladet, 1939-12-08

Aftonbladet, 1939-12-06

Dagens Nyheter, 1939-12-07

Dagens Nyheter, 1939-12-15

Dagens Nyheter, 1939-12-27

Svenska Dagbladet, 1942-01-08

Svenska Dagbladet, 1939-12-07

Svenska Dagbladet, 1942-02-01

Svenska Dagbladet, 1943-07-21

Svenska Dagbladet, 1942-02-22

Svenska Dagbladet, 1941-12-15

Svenska Dagbladet, 1942-02-14

Litteratur

- Dahl, Steven, *Folkmord som film: gymnasieelevers möten med Hotel Rwanda - en receptionsstudie*, Forskarskolan i historia och historiedidaktik, Lunds universitet, Licentiatavhandling Lund : Lunds universitet, 2013, Lund, 2013
<http://www.hist.lu.se/fihd/publikationer/Folkmord-som-film.pdf>
- Danielsson Malmros, Ingmarie, "Den historiska berättelsen i teori och praktik", i *Historien är närvarande: Historiedidaktik som teori och tillämpning*, , Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander (red), 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014
- Deldén, Maria, Perspektiv på historiefilmlitteracitet: en didaktisk studie av gymnasieelevers historiska och emotionella meningsskapande i mötet med spelfilm, Umeå universitet, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2017, Umeå, 2017
- Karlsson, Klas-Göran, Med folkmord i fokus [Elektronisk resurs] förintelsens plats i den europeiska historiekulturen, Forum för levande historia, Stockholm, 2008,
<http://www.levandehistoria.se/material/med-folkmord-i-fokus>
- Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, 2., [uppdaterade och bearbetade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009
- Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är närvarande: historiedidaktik som teori och tillämpning*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014
- Liikkanen, Annu, *Med lapp om halsen: [70.000 finska krigsbarn 1939-1946]*, [Ny utg.], Inter terras, Helsingborg, 1995
- Lagnebro, Lillemor, *Finska krigsbarn = [Finnish war children]*, Univ., Diss. Umeå : Univ., 1995, Umeå, 1994
- Ludvigsson, David, 'Den audiovisuella historien.', *Makten över minnet / Peter Aronsson (red.)*, S. 78–90, 2000
- Meinander, Henrik, *Finlands historia: linjer, strukturer, vändpunkter*, 2. uppl., Atlantis, Stockholm, 2006
- Rüsen, Jörn, *History: narration, interpretation, orientation*, Berghahn Books, New York, 2005
- Rüsen, Jörn, *Geschichte im Kulturproceß, Köln, Weimar & Wien: Böhlau Verlag*, 2002
- Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft. Historieteoretiska texter*, Göteborg: Daidalos, 2004
- Tarkiainen, Kari, *Finnarnas historia i Sverige 2 Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944*, Nordiska museet, Stockholm, 1993
- Zander, Ulf, *Clio på bio: om amerikansk film, historia och identitet*, Historiska media, Lund, 2006

Zander, Ulf, 'Det förflutna på vita duken: film som historiefömedlare', *Historien är nu : en introduktion till historiedidaktiken.*, S. 125-144, 2004

Zander, Ulf, "Historiekulturella manifestationer – historia i ord, bilder och musik", i *Historien är närvarande: Historiedidaktik som teori och tillämpning*, Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander (red), 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014

Internet Movie Database. <https://www.imdb.com/title/tt0343221/> (Hämtad 2020-12-26)